DISSERTATIO
INAUGURALIS MEDICA
DE
RABIE CANINA,
QUAM
CONSENSU ET AUCTORITATE
MAGNIFICI DOMINI PRAESIDIS ET DIRECTORIS, SPECTABILIS DOMINI DECANI
NEC NON
CLARISSIMORUM DD. PROFESSORUM
PRO
DOCTORIS MEDICINAE
LAUREA RITE OBTINENDA
IN
ALMA AC CELEBERRIMA REGIA SCIENTIARUM
UNIVERSITATE HUNGARICA
PUBLICAE DISQUISITIONI
SUBMITTIT
STEPHANUS WOLKMUTH.

Theses adnexae defendentur in palatio Universitatis minori die junii 1847.

PESTINI.
Typis Landerer et Heckenast.

MÉLTÓSÁGOS SZ.-GYÖRGYI

HORVÁTH JÓZSEF

URNAK,

Ő CS. KIR. FELSÉGE ARANYKULCSOS HIVÉNEK, TÖBB TEK. NEMES MEGYÉK TÁBLABIRÁJÁNAK.

NAGYSÁGOS ÉS TEK. SZ.-GYÖRGYI

HORVÁTH ANTAL

URNAK,

TÖBB TEKINTETES NEMES MEGYÉK TÁBLABIRÁJÁNAK.

NAGYSÁGOS ÉS T. SZ.-GYÖRGYI

HORVÁTH LÁSZLÓ

URNAK,

TÖBB TEKINTETES NEMES MEGYÉK TÁBLABIRÁJÁNAK.

A'

HAZA, EMBERISÉG 'S TUDOMÁNYOK ÜGYÉBEN

FÁRADHATLAN BUZGALMU FÉRFIAKNAK,

MINDEN SZÉP, JÓ ÉS NAGY

LELKES ELŐMOZDITÓINAK,

LEGKEGYESEBB PÁRTFOGÓINAK

LEGFORRÓBB HÁLÁJA ÉS ÖRÖK TISZTELETE JELÉÜL AJÁNLJA

A' SZERZŐ.

Düh, dühösség, veszettség (rabies, furor), ebdüh, ebvész (rabies canina), igy neveztetik azon betegség, melly a' kutyafajoknál eredetileg kifejlödve, más állatokra, emberre harapás által átvitethetik. — A' viz, és más folyadékoktól való félelem, és irtózás miatt, melly az embereknél leggyakrabban, az állatoknál vagy egészen hibázik, vagy ritkábban 's nem jellemzöleg fordul elö, még viziszonynak (Hydrophobia, horror aquae) is neveztetik; elég alaptalanul, mert ezen viziszony gyuladásos, 's sok más, föképp ideges bajoknál, mint mellékes kórjel fordul elö [1], 's korántsem képez önálló bajt.

Eredete az öskor mesés idejébe tünik el; legnagyobb valószinüséggel határozhatjuk ugyan, hogy a' fent nevezett betegség az emberiséggel egykorú, de a' bizonyos adatok hiánya miatt, a' kereszténység kezdetétöl csak egy pár század elött akadunk nyomaiba. — Némelly történetirók állitják, hogy a' régi aegyiptusiak már tudták volna, miszerint ezen betegsége a' kutyafajnak harapás által az emberre átvitethetik, és Horopallára [2]) a' hyerogliphok magyarázójára hivatkoznak, de ezeknek semmi történeti becsök, 's jelenleg épen Aegyiptus azon tartomány, a' mellyben az ebdüh alig ismeretes [3]). — A' nagy Hipokrates, ki fáradhatlan szorgalommal 's legmélyebb belátással vizsgálta az emberi természetet beteges állapotában, nem ismerhette ezen állatoknál és embereknél elöforduló bajt, mert azon lelkiismeretes pontossággal, 's szinte olly természet-hiven leirva, adta volna által az utókornak, mint minden egyéb általa megvigyázott bajokat. — Irataiban feltalált Rabies, Hydro-

---

[1]) Lásd : Plouquet Litteratura medica Tomo II. pag 314.

[2]) Lásd Horopalla Hyerogliph. Libro I. Cap 19. pag. 54.

[3]) Lásd: S. D. Larreys' med. Chirurg. Denkwürdigkeit Leipzig 1811. I. Band. Seite 250.

phobia elnevezések, nem mint önálló bajok, hanem mint mellékes kórjelei sok ideges betegségeknek hozatnak fel [4]). — Sokrates idejében az ebdüh, mint a' kutyafajnak kizárólagos betegsége, ismeretes volt, bizonyság Xenophon, [5]) Sokrates tanitványa. — Aristoteles igy szólt az ebdühről : „Canes tribus laborant vitiis, Rabie, Angina, Podagra, facit rabies furorem, et quae morderint, omnia furiunt excepto homine, et quae morderint, intereunt omnes, excepto homine", bizonyságul annak, hogy azon időben még nem tudatott, hogy ezen betegség az emberi nemre átvitethetik. — Tiberius császár idejében élő Coelsus Cornelius, világosan szól az embereknél előjövő ebdühről, 's minthogy Coelsus orvos nem volt, kiviláglik, hogy ezen baj ismeretét régiebben élő orvosok s természetvizsgálók munkáiból, mellyek hozzánk nem jutottak, szerezte; 's ennélfogva Tiberius előtt, ki Krisztus születése után az első században élt, már régiebben volt ismeretes e' betegség. — Coelsus után Aurelianus és Galaen, mint orvosok, irtak elég alaposan az ebdühről. — Ennyit röviden az ebdüh történetéről, további kutatások 's czáfolatai az öregebb irók adatainak e' tárgy körül, nem lévén czélja értekezésemnek, az adottak hitelességében megnyugodva, a' többit elhallgatom, annál is inkább, mert meg vagyok győződve, hogy bármilly erőmegfeszités mellett sem lehet e' baj eredetét illetőleg a' bizonytalanság tömkelegéből kigázolni.

Ismerete, általános fogalma 's elnevezése az ebdühnek.

Nincs mivelt nemzet, nincs időkor, Coelsustól egész a' mai napig, mellyben orvosok és nem orvosok egyaránt, ne fáradoztak volna e' baj természetét, székét, előkészitő 's támasztó okait, a' dühragály természetét, 's a' legközelebbi változásokat, mellyeket az életmüvezetben előhoz, kellőleg felvilágositani, — uralkodók és az emberiség javát szivökön hordozó kormányok nem mulasztották el kecsegtető jutalmak kitüzése által a' szorgalmat e' tárgy körül kétszerezni, tudományos társulatok pályakérdéseket e' baj természetét illetőleg feltenni, — de mindezek daczára, ámbár nincs ollyan betegsége az állati 's emberi nemnek, mellynek ismerete körül többet fáradoztak és irtak volna: mégis a' főkérdés: mi-

---

[4]) Lásd: Jul. Alb Hoffmann Rabiei Canin. Hist critic. ad Celsum usque Lipsiae 1827. pag. 18.

[5]) Lásd: Xenophon Anabasis. Libro V. Cap. VII.

ben áll természete, 's van-e biztos orvoslása? felelet nélkül maradott. — Sokkal nehezebb, 's majdnem lehetlen, e' baj tökéletes 's minden oldalról kielégitő leirását adni, mert, a' mint előrebocsátottuk, természetét, székét alig ismerjük, nem tudjuk, a' betegségek mellyik rendébe szorozzuk, mert majd láz, majd a' nélkül jön elő, az életműzetnek majd egyik, majd másik rendszerét bántja elökelőleg, lefolyásában a' kórtünetek, kor, faj, életműség, életmód különbsége szerint, tetemesen változnak; végre a' mi ismeretét, 's ehhez mért leirását leginkább nehezíti, nincs kórjellemző, azaz olly kórjel, melly más bajoknál szinte elő ne fordulna. — Ezen változékonysága a' kórtüneteknek valóban csudálatos, ugy, hogy azon kórjelek, mellyeket a' régiek mind kórjellemzőknek állitottak fel, a' legujabb tapasztalások e' baj se kezdetében, se további lefolytában fel nem találhattak [6]).

E' leirhatási lehetlenség hiányát pótlólag a' szerzők körülirásokkal iparkodtak e' rendetlen baj képmását rajzolni, egyes kórjeleket, egyes életrendszerek, érzetek, kiválólagos bántalmit tüntetvén ki, a' mellyekből a' baj székére 's természetére gondoltak következéseket huzhatni, — mennyire koronázta siker fáradozásaikat illy módon azon bajt tisztán fogalmazni, a' mellyet a' természet maga sürü fátyollal látszik leplezni, nehogy titkosan müködő erejét megvigyázzuk, elég ismeretes mind azok előtt, kik e' tárgy körül érdemesek.

Legtöbben az ebdüh elnevezés alatt olly betegséget értenek, melly az ebfajnál eredetileg kifejlődve, többé kevésbbé feltünő kórjelekhez ellenállhatlan ösztön járul, magát, másokat, élő, életlen tárgyakat, harapás, ütés, döfés által megsérteni, akár önmagától támadjon, még nem eléggé ismeretes külső vagy belső befolyások által, akár harapás által közöltetve hozassék elő; lefolytában egy különnemü ragály fejlődik ki, melly más életmüzettel közöltetve, hason lényegü bajt hoz elő. — Ezen körülirás-hoz csatlakozunk mi is, ámbár meg vagyunk győződve, hogy még igen sok ohajtani valót hagy maga után. — Századok fognak még elfolyni, és csak a' legszorgalmasb és legpontosabb megvigyázásoknak sikerülend, ezen betegség természetét, egész valóját fedő sötét ködét szétverni, 's az egyetemes emberiségre üdvöt hozó világosság sugarainak áthatását eszközleni.

---

[6]) Lásd: Dr. Hertwig's Beiträge zur näheren Kenntnis der Wuthkrankheit der Hunde.

Felosztása az ebdühnek.

Az ebdüh igen sokféleképen osztatik fel; sok szerzők a' különbféle okokat, mellyek előhozhatják, véve felosztási alapul, több nemeit különböztetik meg: [7]) őrült, csendes, tüzes, alvó, futó 's több efféle.— Mások, lefolyását véve alapul, heveny és idültre osztják, 's a' kitünőbb kórjelek szerint jellemzik. — Legészszerűebb azok felosztása, melly a' támasztó okokon alapul, 's e' szerint a' kutyafajoknál önmagától támadott (rabies spontanea primigenia) és dühragály általi fertőzés következtében (rabies ex contagio orta) eredett ebdühöt különböztetnek meg. — Ezen felosztási alapnál fogva az embernél is kétféle az ebdüh: valódi, a' kutyafajoknál eredetileg kifejlődött dühragálynak az emberi életmüzetbe való áttétele által előhozott, és nem valódi, más ellenséges befolyások által létrejött, lényegére egészen különböző baj a' valóságos ebdühtől, 's csak a' kórtünetek némü hasonlatossága miatt reá erőtetett ez utóbbi elnevezés.

K ó r i s m e r e t.

Mondottuk, hogy az ebdüh eredetileg a' kutyafajoknál, Róka, Farkas 'stb. fejlődik ki; mások állitják, hogy másnemü állatoknál, söt embereknél is kifejlődhetik eredetileg az ebdüh [8]), állitásukat bebizonyitólag, példákat hoznak fel; de ezek nem elég hitelesek; az a' kérdés támad ugyan is, azon esetekben nem ismertetett-e el ezen baj? vagy szorgosabb vizsgálat után, a' mint történni szokott, nem lehetett volna-e dühös ebtöli marást, vagy legalább közelebbi érintkezést kinyomozni? — tekintetbe véve továbbá, hogy az illy gyanús esetek ritkábbak, 's számba se vétethetnek azon bizonyos példákkal, mellyek az ebfajoknál eredeti előjöttét bizonyitják, legnagyobb joggal az ebdühöt a' kutyafajoknál eredetileg kifejlődhetőnek mondjuk. — E' tekintetben tárgyalandom az ebdühöt a' kórismére vonatkozólag én is, természethiven adva a' legkitünőbb 's leggyakrabban előforduló kórtüneteket a' baj kezdetében, lefolytában, bevégeztéig; a'

---

7) Lásd: Schwediaur novum medicinae rationalis Systema Halae 1812. Vol. 1. pag. 512., a' hol Hydrophobia venenata, traumatica, hysterica, phantastica, mint mind annyi felosztások tárgyaltatnak.

8) Lásd: Van Swieten commentaria. Herm. Boerhave aphorism. edit. Lug. Batav. Tom. III pag. 537.

dühragály általi fertőzés következtében előhozott ebdühöt, másnemű állatoknál az eredeti képtől eltérő változásokat, kitűzött czélom határain túl esvén, elhallgatom azon ohajtással, hogy a' barmászok tegyék lelkiismeretes kötelességökké, ezen betegség kórismeretét szorgalmas megvigyázások által tökéletesbiteni.

Mennyire nehéz a' kórisme, kivált e' baj kezdetén, eléggé ismeretes, de további lefolytában 's végefelé a' kórjelek összegéből a' legtöbb esetekben reá ismerhetünk, 's mondják bár némelly, mindent, még a' leghasznosbat is rosszaló irók, hogy e' betegség kórrajza nem más, mint rend nélküli felszámlálása a' kórtüneteknek, a' mellyek közül sok ollyan, hogy alig látta még élő ember: mutassanak ezen ócsárlók jobb 's biztosabb utat a' kórisme felállitására, 's mi nem leszünk utolsók, kik hálásan követendjük őket; könnyebb felfogás őkáért tehát, a' leggyakrabban előjövő kórjeleket 's változásokat egyes pontok alá sorolandjuk.

1) Külsöleg vizsgálva a' dühös ebet, a' betegség elején alig találunk változást; további lefolytában, 's végefelé a' test nagyon elsoványodik, a' szőr fénytelen 's bozontos lesz. — A' hévmérsék gyakran változik, de az épfokon felül ritkán emelkedik, a' közelitő halál felé izzadás áll be. —A' szivverés kezdetben rendes, később szaporább, erősebb, dobogó, pattanó. — Az érverés mindinkább szaporább, gyengébb, végre félbehagyó. A' lélekzés szapora, később lihegő, nyögő, erőtetett. — Méltó figyelmet érdemel a' hang sajátságos elváltozása, melly majd minden dühös ebnél előfordul, 's Meynel, Waldinger 's Hertvig tapasztalati szerint, ezen egy kórjel minden egyéb jelek hiányában elégséges az ebdüh isméretére [9]). A' hang mindjárt kezdetben rekedt, durva, alantabb, vagy felebb való, mint természetes állapotban, az ugatás szomoruan, félelmesen hangzó, nem történik egymásután következő, 's mégis egymástól elválasztott hangverésekben, mint egészséges állapotban, hanem az első hangverés folytonos ujjongásba megy által; a' baj vége felé, a' hang mindinkább rekedtebb, durvább, disznóröfögéshez hasonló, határzatlan nyöszörgésbe megy által. — A' látható takhártyák eleinte vörösebbek és szárazabbak, később halvány és nedvesebbek a' betegesen öregbült takony elválasztása miatt. A' száj habzó, de csak akkor, ha a'

---

[9]) Lásd : Waldinger medic. Jahrbücher des österreichischen Staates 1815. III. Band. Seite 99.

nyál lenyelése akadályoztatik görcsök által, szélei dagadtak, vereskék szinüek. — A' nyelv dagadt, vereskék, a' szájból kilóggó, alsó szinén a' nyelvfék mellett, de máshol is lehetnek az ugynevezett Marochettiféle hólyagcsák, ezeknek bővebb leirása nem lesz érdektelen, minthogy Marochetti moskvai sebész, ki 1818-ban találta fel, és 1821-ben bocsátotta közre tapasztalatit; [10]) példájára, igen sok orvosok, mint kórjellemzőket állitották fel. — Alakjok-, nagyságuk- 's szinökre különbözők, mégis többnyire keregded, vagy kúpalakuak; nagyságukra néha szabad szemmel alig láthatók, többnyire kása vagy lenesenagyságuak, veresses vagy sárgás szinüek, félig átlátszók, hullámzók. — Lássuk Marochetti véleményét, hólyagcsái jelentőségét illetőleg. A' dühméreg bizonyos idöig a' sebzett részekben vesztegelvén, felszivatik, a' vérrel vegyül, a' természet gyógyereje felébred, 's a' létrehozott nagyobb visszahatás által az ellenséges ingert kiküszöbölni akarván, egyenesen a' nyálmirigyekbe vezérli, a' dühméreg itt gyulladást okoz, 's összehuzó erejénél fogva a' nyálvezétekek nyilásai bezáratnak, 's kiválasztékok meggyülésével létrejönnek a' fent leirt hólyagcsák; 's ha ezek fel nem nyittatnak, a' dühméreg ismét felszivatik, a' hólyagcsák eltünnek ugyan, de amaz az agyra tételik át, 's ezen áttétel okvetlen halált okoz. Mit tartsunk ezen hólyagcsák kórjellemző megjelenésükről, elég legyen mondanom, hogy 1821. óta több százakra menő eseteknél ámbár az illetők különös figyelmébe ajánltattak, még mostanáig se találtattak fel. — A' szájból kifolyó habzó nyál sem kórjellemző, legtöbbször hiányzik, 's a' száj száraz inkább, mint nedves, 's csak akkor jön elő, ha a' torok daganata, vagy görcsös összehuzódása miatt a' nyál lenyelése akadályoztatik.

2) Állás és járás alkalmával való tartásuk. — Állásuk különbözik a' természetes állapotitól, sohasem ül le a' dühös eb, hanem ugy szólván, hanyagul áll, hátsó lábait jobban meghajtva, az elsőket elterjeszti. — Farkát eleinte ugy hordja, mint természetes állapotban, csak a' baj nagyobb fokában, a' test hátsó részébe beálló gyengeség következtében lóggatják le, 's huzzák hasuk alá, 's ha csakugyan a' baj kezdetén teszik, nem annyira a' dühnek, mint a' félelemnek következése; kiviláglik, mennyire hibáznak, kik ezen változást kórjellemzőnek tartják. — Járásuk a' baj kezdetében nem változik, később a' hátsó részekbe beálló gyengeség miatt mindinkább egyenetlen, düllögő, mig végre kereszt-

---

[10]) Lásd: Marochetti sur l'hydrophobie Petersbourg.

bénulat következtében összeroskadnak,'s csak nagy nehezen állhatnak ismét lábra. — Ha dühösségi roham áll be, vagy ha kergettetnek, különbféle irányban futkoznak, ugy hogy világosan láthatni, hogy szaladásuknak nincs kitüzött czélja; hamis tehát azok állitása, a' kik a' dühös ebeknél csak egyenes szaladási irányt vesznek fel. — Futás közben félelmesen jobbra balra nézegetnek, gyakran hirtelen megállanak, az előforduló tárgyakat szagulgatják, a' harapási roham alatt vagy sebesen neki ugranak a' harapásra kiszemelt tárgyaknak, vagy lappangva alattomosan körüljárva azokat, mint egy cselszövőleg támadják meg, futásuk irányát gyakorta változtatják, az elébek gördült akadályokat kikerülik, utjokat addig folytatják, mig öntudatukat 's erejöket vesztve, mintegy nehéz súly által nyomatva összerogynak, — de még harapnak közellévő vagy odanyujtott tárgyakba, öntestökbe, végre a' dühösség tökéletes kifejlése után 24 órára, kék veres tajtékzó vagy száraz viesorgó szájjal, kilóggó dagadt szennyes nyelvvel, beesett fénytelen, látatágult szemekkel, mellyekben berzéeses esillogás észrevehető, tartós rángások, szélhüdéses, vagy fulladási tünemények közt siránkozva vagy esendesen elhalnak.

3) Az élet fentartására szükséges ingerek iránti viseletök.

Az étvágy-hiány, melly a' baj kezdetén már mutatkozik, alig érdemel figyelmet, mert ez minden más bajoknak rendes követője; nagyobb jelentőségü a' betegesen elváltozott, és öregbedett étvágy; megvetve közönséges táplálékokat, mohóan falják a' táplálékul épen nem szolgáló emésztetlen anyagokat, ugymint földet, szalmát, bőrt, üvegdarabokat, mellyek holtok után gyomrukban feltalálhatók. — A' régiek azon állitása, hogy minden dühös ebnél a' viziszony, mint kórjellemző kórtünet, előfordulna, egészen hibás, mert Hertvig, Waldinger, Delabore, Blaine 's sok mások számlalanba menő, a' dühös ebeken tett tapasztalatai oda mutatnak, hogy minden kifejlődési fokán e' bajnak vizet isznak, nagyobb folyókat, patakokat usznak át, a' reájok öntött viz után kapnak 's a' t.

4) Magok viselete 's szokásaiknak változása. — Magok viseletében legelőször történnek szembetünő változások: érzékenyebbek, ébrebbek, szolgálatra készebbek, könnyebben haragra lobbanthatók, máskor épen az ellenkezőt tapasztaljuk; legtöbb dühös ebnél mindjárt a' baj kezdetén bizonyos nyugtalanságot veszünk észre, gyakran változtatják helyhezetöket, ezél nélkül ide 's tova futkoznak; ezen nyugtalanság különbféle fokban mutatkozik; nem tartós, sokszor a' legnagyobb nyugodtság váltja

fel, a' midőn felkeresve tanyáját, vagy más nyugodt helyet, lefekszik, mig más nyugtalansági roham fel nem kergeti, 's ha ez nagyobb fokú, elillan, bizonyos időig czél nélkül barangol, haza térve, látszó örömöt tanusit ösmerősei iránt. Szokásaikat illetöleg a' baj kezdetén öntudatuk teljes birtokában lévén, megösmerik urokat, ápolójokat, 's az ezek részéről jövő jobb bánásmódot szokott hálajelekkel méltányolják, parancsaikat teljesitik, de az időszakonkint beálló dührohammal vesztve a' dühös eb öntudatát, nem engedelmeskedik, elfelejti kötelességeit, mint házi-őr, nem ugat, hanem szomoruan ujong, a' mint sok szomoru példa bizonyitja, urát is megmarja, a' dühroham engedtével, mintha bünei tudatában volna, bánatot 's félelmet tanusitva, valamelly csendes rejtekbe vonul.

5) A' harapási ösztön, elöbb utóbb kifejlődve, különbféle fokban mutatkozik a' dühös eb kora, életmódja, szokása 's mérsékménye szerint. — A' máskint jó indulatu csendes kutyáknál kisebb foku ezen harapási ösztön, ritkábban harapnak, csak az eléjök forduló, vagy tartott tárgyak után kapnak. — A' természetöknél fogva már lator kutyáknál ezen harapási ösztön mindent elpusztitó öldöklési vágygyá alakul, rettentő dühhel rohannak meg embert, állatot, lelketlen tárgyakat, söt tulajdon testeiket marczangolják. — Nagyon veszedelmes a' dühös ebeket bármi módon ingerelni, mert ez által a' szunnyadó harapási ösztön könnyen elöhozathatik, mert sok esetekben ezen harapási ösztön mintegy elrejtve vagyon, a' midőn az illy dühös ebek más egészséges állatokkal jövén össze, barátságos farkcsóválással szagolgatják testök különbféle részeit, de hirtelen megmarja a' legközelebb ért részeket, 's mintegy ravaszul elégiti ki ellenállhatlan öldöklési vágyát.

6) Tekintetök ritkábban változik a' baj kezdetében, később szemeik veresebbek, fényesebbek 's érzékenyebbek lesznek 's ekkor szemeiket gyakorta behunyva, kerülik a' világosságot, irtózzák a' fényes tárgyakat, sötétebb helyeket keresve menhelyül, homlokuk és pilláik börét összehuzzák, melly tekintetöket sajátságosan megváltoztatja, ugy hogy álmosoknak 's haragosoknak látszanak, ezen időkörben a' levegőbe kapkodnak, mintha legyeket akarnának fogni. A' baj vége felé szemök elhomályosodik, 's ugy látszik, mintha finom porral behintve volna.

7) A' kiüritéseket illetőleg. — A' baj kezdetén makacs hasdugulásban szenvednek, később hangos haskorgások között kevés kemény gańt tesznek le, mig a' baj vége felé akaratlanul, hig, büdös, véres ganéjt üritnek ki. — A' vizellet többnyire tiszta, egyszerre kis mennyi-

ségben ürittetik ki, máskor zavaros, véres, büdös, fájdalmas mozgások közt vitetik kiüritése végbe.

Az ebdüh ezen kórrajza különbféle kitéréseket szenved, a' mint egyik vagy másik életoldal szenved elökelöleg. — Legföbb eltérések: a' harapási ösztön sokszor e' baj nagyobb fokábanis hiányzik, vagy csak pillanatra mutatkozik, sokszor a' harapás egészen lehetlen az állkapocs bénult állapotának következtében. — Továbbá a' közönségesen jelenlevő mozgékonyság; nyugtalanság és elillanási vágy helyett a' legnagyobb lomhaság áll be; a' dühös ebek nem hogy elillanni kivánnának, inkább fájdalmasan siránkozva, egy nyugodtabb helyet keresnek fel, a' hol esendesen kiadhassák lelköket.

Ezen eltéréseket felosztási alapul véve föl némellyek, böszült 's esendes ebdühöt akarnak megkülönböztetni; elég roszul, mert minek a' lényeket sokszorozni, midön a' baj lényege mindig egy és ugyanaz? 's ezen eltérések kor, faj, életmód, szokás, vérmérsékmény 's az életmüség különböző alkatából magyarázhatók.

Lefolyása, tartása és kimenetele az ebdühnek.

Általjában e' betegség nagyon szabálytalan 's rendetlen lefolyású, majd rövidebb, majd hosszabb tartásának ideje, 's változik, miszerint a' kórtünetek folytonos növekedésben lévén, csak hamar eléri kifejlödési végpontját, máskor a' kórtünetek bizonytalan időközökben alábbhagyva, vagy egészen félbeszakadva, ezen betegség tökéletes kifejlödése nagyobb idöt igényel. — Sokszor olly esekélyek az eltérések a' természetes állapottól, hogy csak a' gyakorlottabb megvigyázó képes a' jelenlévő ebdührre ösmerni, lassan hág illyenkor azon kifejlödési fokra, a' midőn a' kórtünetek összegéböl kétségenkivülinek mondhatjuk; — máskor már a' baj kezdetében olly mértéküek a' kórtünetek, hogy ez csak hamar kifejlödése tető pontját elérve, legrövidebb tartását nem lehet elöre nem látni. — Legtöbb dühös ebeknél a' baj első idejében — ezen határzatlan kifejezést használni kénytelen vagyok, mert bizonyos meghatárzott idöszakokra osztani nem lehet — egy pár napig folytonosan növekednek a' kórtünetek, a' dührohamok gyakoriabb és erősebbek, a' világos idöszakok rövidebbek. — Negyedik és utóbbi napokban az életerök mindinkábbi esüggedésével a' világos idöszakok hosszabbak, a' dührohamok gyérebbek 's nem olly eröteljesek. — A' bajnak ezen kifejlő-

dési fokában a' dühös ebek, a' hátsó részekbe beálló gyengeség miatt, menés alkalmával leginkább düledeznek; az ujjongás, melly előbb folytonos, most félbeszakasztott rekedt nyöszörgéssé változik, szemeik beesve resten mozognak, meghomályosodnak, szájok kiszárad, ajkaik feldagadnak, nyelvök kilóggó kékes, vagy feketés, utoljára tartós görcsök, vagy rángások beáltával, a' külső benyomásokat többé nem érezve, esendesen elhalnak. — Tartása, a' mint bizonytalan időig történő lefolyásából értettük, szinte bizonytalan; legtöbbnyire 8—10-ed napra, a' baj kezdetétől számolva, 's Hertvig bizonyitása szerint 10 nap után egy dühös eb sem maradhat életben; — bizonyos kimenetele a' halál, 's valjon a' jótékony természet képes-e valóságos, tökéletesen kifejlett ebdühöt gyógyitni? ámbár némellyek ezt állitják, de a' hiteles adatok hiánya miatt e' kérdés még el nem döntetett.

B o n c z l e l e t.

Régiebb idők óta azon édes remény kecsegteté az orvosokat és természetvizsgálókat, hogy majd a' kórboncztan fogja ezen baj természetét, székét, legközelebbi okait napfényre hozni azon kóros elváltozásokból, mellyeket egyes életrendszerekben, életművekben,'s ezek szövegeiben okvetlen előhoznia kelletik e' bajnak; csalódtak, mert legtöbb esetekben épen semmi, máskor egyik vagy másik életmű, vagy több életrendszerek mutattak kóros elváltozásokat. — Leggyakrabban előforduló kóros változások imitt következnek, mennyire elégtelenek a' fentemlitett pontokra megfelelni, de csak arról is biztositni, hogy az ebdühről gyanus állat valóban dühös volt-e? nem lesz nehéz később átlátni. — Eredményei a' kórboncztani kisérleteknek ebdühben elesett állatoknál:

1) Leggyakrabban találtatik a' vértömeg beteges elváltozása olly formán, hogy a' viszerek, 's az ezekkel bővebben ellátott életművek: máj, lép, jobb szív, vérdusabbak ugyan, de a' benne foglalt vér komorabb veres szinü, majd folyó hig, majd sürüebb kocsonyás alaku, 's illyenkor felületén gyöngyszinü hártyácska látható, azon felül a' fentemlitett zsigerek terimére nagyobbak, porhanyóbbak 's nem ritkán előre járt gyuladás tüneményei láthatók.

2) Szájüreg, torok, garat, bázsing takhártyája sötétebb szinü, dagadt, porhanyó, száraz, vagy nyúlós véres nyállal bevont, nem ritkán rostonyás átizzadás látható, mint mind annyi bizonyitó jelei az előrejárt gyulladásnak. — A' nyelv többnyire dagadt, szennyes vereskék szinü

nyállal fedett, önharapás által sértett. — A' nyálmirigyek kelletinél sárgábbak, azonban sem terimére nagyobbak, sem vérdúsabbak.

3) A' gyomorban, az életnek e' hatalmas műhelyében a' legérdekesb 's legállandóbb változások találtatnak. — Külsőleg vizsgálva, kisebb nagyobb mértékben a' benne létező levegő által kitágultnak találjuk, vérerei belöveltek, 's ezért sötétebb veres szinü, belsőleg a' takhártya szinte veresebb, porhanyóbb, némelly helyeken felernyedt, vagy fenés, bennéke különbszinü 's mennyiségü undorító büdösségü folyadék, vagy fentemlitett emésztetlen anyagok. — A' bélhuzam többi részei szinte gyulladásos állapotra mutatnak, de gyakrabban semmi rendetlenségre nem akadunk.

4) A' hörg és tüdőket bevonó takhártyákon szinte előre ment gyuladás tüneményei láthatók, gyakran vérömlények a' léghólyagcsák, vagy magában a' tüdő állományában.

5) Legtöbb figyelmet érdemelnek az agy, gerinczagy, 's ezek hártyáiban előforduló kóros elváltozások; ezek legtöbbnyire vérdúsabbak, savós ömlegek az agygyomrocsokban, vagy a' gerincz üregben, ritkábban változnak állományokra, a' melly puhább vagy keményebb lehet, sokszor a' gerinczagy egészen kiszárad, vagy kásás alaku lesz.

Ha ezen bonczolati adatokat végig nézzük, meg kell vallanunk, hogy kórjellemző egyik sem; minden egyes tünemény bármi más bajoknál is előfordulhat, 's csakugyan nagy vakmerőség volna, a' fentemlitettekből egyesleg, a' jelen volt ebdühöt, mint tagadhatlant állitni. — De legyen bármilly nehéz az ebdühöt megismerni egyes kórtünetekből, de ezek összegéből, mind életben, mind halál után, nem lehetlen; söt annál bizonyosabb, hogy a' dühösségről gyanús állatok valóságos ebdühben vesztek el, minél nagyobb ellentétben állanak a' halál utáni kóros elváltozások az életben megvigyázott baj kórtüneteivel; mert, midőn az agy, torok, béllob, söt maga az ugy nevezett kutyanyavalya is, az élőknél az ebdühhel sokban hasonló kórtüneteket hoznak elő, de a' halál után egyik vagy másik élelmü szembetünő kóros elváltozásai, mint a' halál elégséges okai láthatók, az ebdüh, mind a' három életoldalt megtámadva, nem annyira a' baj foka, mint kiterjedésével megegyező elváltozások láthahatók, mint a' halál elégséges okai.

Az ebdüh okai.

A' kutyafajoknak különös kizárólagos hajlama vagyon az önma-

magától, eredetileg kifejlődő ebdühre, ez bizonyos; a' tapasztalatok nagy sora eléggé megmutatta, hogy kor, nem, életmód, bánásmód, időviszontagságok különbfélesége mellett, az esztendő minden részeiben egyaránt voltak az eredetileg kifejlett ebdühnek példái. — Azonban miben álljon ezen nagyobb kórhajlam, hol keressük valódi okát? e' kérdésekre alig adhatunk kielégitő választ; a' legtöbb iróktól felhozott, a' nagyobb kórhajlamot feltételező okok, mind annyi alkalmi okok, és mint illyeneket tárgyalandjuk alább mi is, megelégedve e' kérdés megfejtésére annyiban, hogy a' kutyafajnak életmüves szerkezetében (organisatio), egész alkatában (constitutio) rejlik azon kizárólagos kórkészség, ezen alapul bizonyos, még nem eléggé ismeretes körülmények közt az eredeti ebdüh, lefolytában a' dühragály (contagium rabiosum) kifejlése, melly emberekkel 's más állatokkal közöltetve, nemcsak hason lényegü bajt hoz elő, de magára a' beteg állatra is káros, vészthozó visszahatást külöl.

A' támasztó okokat illetőleg a' legkülönbözőbb vélemények uralkodnak. — Legtöbb irók abban egyeznek meg, hogy az ebdüh valódi támoka a' ki nem elégitett, vagy erőveli elnyomás által hathatósan felcsigázott nemi ösztön ki nem elégitése, 's evvel egyidőbeni nagy haragra ingerlésben keresendő. — E' tekintetben tett kisérletek alig hagynak kétséget hátra; a' bakzó nőstények, elejökbe vezetése által felcsigázott nemi ösztön kielégitése megakadályoztatva, rettentő haragra lobbantja a' bakokat, melly végre egy különnemü buja őrjöngést, az eredetileg kifejlődött ebdühhel sokban hason kórjelekkel hoz elő, sőt valóságos dühbe megy által. — A' mi itt mesterségesen hozatik elő, láthatni a' természetben, a' kutyák bakzási idejében; midőn a' közösülésnél nagy haraggal marczangolják egymást, ezen nagyobb harag, hozzá járulván azon körülmény, hogy a' bakok nagyobb számmal vannak, a' nőstényeknél csak bizonyos időben ébred fel a' nemi ösztön, ennek kielégitése az aránytalanság által gátolva, vagy más nemü nyugtalanitások által gátoltatva, a' felmagasztalt nemi ösztön buja őrjöngésbe, sőt valóságos dühbe megy által, innét van, hogy az eredeti 's közöltetve előhozott ebdüh a bakzás idejében leggyakoribb. — Azon ellenvetésre, hogy a' vadon élő, kutyafajhoz tartozó állatok: farkas, rókánál 's a' t. a' nemi arány egyformább, és mégis az eredetileg kifejlett ebdühnek gyakori példái vannak: feleletül adjuk, hogy ezen többnyire ragadozó állotak nőstényei a' szaporodást gátlólag jobban üldöztetnek, pusztit-

latnak, a' bagzás szinte bizonyos időben történvén, a' nőstények a' felveendő bakok iránt inkább válogatók, 's igy nem épen békeségesen megy végbe a' párosodás, a' fent kitett következéseket huzza maga után, 's itt is a' felesigázott nemi ösztön ki nem elégitése van jelen. — Azon ellenvetésre pedig, hogy fiatal kutyáknál, a' hol a' nemi ösztön még fel sem ébredett, vagy kiherélteknél eredetileg kifejlődhetik: azt feleljük, hogy a' felhozott példák keveset bizonyitanak 's alkalmasint szorgosabb vizsgálat után, harapást, vagy közelebbi érintkezést fedeznénk fel, 's igy általuk feltételezett ebdüh nyomaiba akadnánk.

A' külbefyolásokat illetőleg, mind azok, a' mellyek a' kutyáknak egészségi állapotában tetemes változásokat hoznak létre, szinte az ebdühöt is előhozhatják, ennek lappangó csiráját életre költve fel. — Ezen ellenségesen munkálódó külhatalmaknak kiválólagosan e' következők tartatnak. — A' rendkivüli meleg, vagy hideg; azonban tudjuk, hogy az ebdüh a' legmelegebb tartományokban, mint Syria, Aegyiptus és a' leghidegebb éjszaki tartományokban nem olly gyakori, a' mérsékelt éghajlat alatt annál gyakoriabb, minél nagyob a' hévmérséklet változása, ugy hogy Paulus [11]) mint egyedüli okát állitja az ebdüh kifejlősének, a' hévmérséknek hirtelen meleg, vagy hidegre változását. — Mások, 's ezek közt Layard, az étel 's ital hosszabb ideig tartó nélkülözését tartják a' düh valódi támokának, de a' francziák e' tekintetbeli kisérletei bebizonyitották, hogy ezen nélkülözés a' halált igen, de az ebdühöt előhozni nem képes. — Hibás azon állitás is, hogy a' a' döghússal élő ebek leggyakrabban dühödnek meg, mert ez inkább a' természettől nekik rendelt táplálék, 's ha ez ugy volna, a' nyuzók kutyái leggyakrabban, a' házi és most annyira kedvelt ölebecskék legritkábban dühödnének meg, holott épen az ellenkezőt tapasztaljuk. — A' rosznemü 's ragályos betegségekben elveszett állatok húsa nagyon természetes, nem csak nem ártalmas egésségökre, de az ebdühöt is előhozhatja, példa az 1712. év Magyarhonban [12]). — Továbbá a' mohó elnyelése igen forró ételeknek nem csak torok- 's gyomorgyulladást, hanem közvetve okozhatja a' már sokszor emlitett bajt, 's innét a' közéletben elég üdvösen szokássá vált az e' tekintetbeli elővigyázat.

---

[11]) Lásd: Paulus die einzige Ursache der Hundswuth Rinteln 1708.

[12]) Lásd: Constitutio epidemica in Hungaria 1712.

— Végre mindazon betegségek, mellyek az idegrendszer bántalmain alapulnak, 's ezt elökelöleg bántják, az ebdüh támokául szolgálhatnak.

Ezen elöszámlált külbefolyások feltétlenül nem hozzák ugyan elö az ebdühöt, de magasitva a' kórkészséget, a' támokok behatását könynyebbitik, 's igy közvetve járulnak annak kifejlésére. — Kifejlödvén ezen, még nevében is rettentö baj, bizonyos kifejlödési fokra hágva, mint más ragályos betegségek, szinte egy különnemü ragályt, a' mellyet mi dühragálynak nevezünk, hoz létre, ennek természetét, vegytani 's eröbeli tálajdonit, ugy nem ösmerjük, mint más ragályét, 's azért valjon ezen dühragály, melly századok óta mindég hasonló, 's a' legveszedelmesebb tulajdon formában elöjövö betegséget hozza elö, ugyanazon egy ragály-e? 's csak terjesztés által tartatik fent, mint a' himlöragály, vagy pedig ismételve megujitatik eredetileg kifejlödve a' kutyafajoknál? elhatározni nem lehet, lételét azonban kétségenkivülinek mondhatjuk, azon változásokból, mellyeket az életmüzetbe történt felvétele elöhoz. — Dr. Hertwig állitása szerint, a' baj minden kifejlödési fokán, a' dühragály sértés vagy oltás által más életmüzettel közöltetve, hason bajt hoz elö, minden tüneményeivel a' valóságos ebdühnek, melly elégséges hajlam mellett, szinte dühragályt hoz létre, — meddig tart hatályossága ezen ragálynak, milly körülmények, hányadik ismételt áttétel gyöngiti, vagy oltja ki fertözö hatalmát, csakugy nem tudjuk, mint más ragályokról. — Azon körülmény, hogy annyi megmartak közül rendesen csak kevesen dühödnek, valószinüleg onnan magyarázható, hogy csak az elsö marás, melly a' baj kifejlödési tetöpontján történik, mindenekfelett veszedelmes; hogy a' ragály fertözö hatalma gyengül, meghülés, légbehatás, világosság, a' sértett részek kisebb érzékenységi által, nagyobb sértéseknél a' sebesen kifolyó vér elmossa, vagy a' ragály hordozója szörre, gyapjura, ruhára ragad, 's az életmüzetbe fel nem vétethetik.

Természetét illetöleg: az eddigi tett kisérletek 's tapasztalatokból annyit tudunk, hogy nem szállékony ragály, mint sokan magokkal elhitetni akarták, hanem anyaghoz kötött megálló természetü; ezen meghatárzás nagy fontosságu, mert ez a' kulcs az utak és módok megtudására, mellyek szerint, a' dühragály az emberi, vagy állati testtel közöltetik. — Megálló természeténél fogva tehát csak közvetlen érintkezés által lehetséges áttétele más testbe, 's hogy ebben az ebdühöt elöhozhassa, szükséges, hogy a' vértömegbe valami módon felvétessék. —

Az első állitásból, az út, mellyen az életmüzetbe felvétetik, önként következik, mint külső befolyás, egyedül a' börön vagy ennek folytatásin jöhet a' testbe, a' vértömegbe való felvétele két módon történik: vagy a' visz- vagy a' nyirkedények általi felszivás által; ezen módon vétetik fel minden folyó, vagy az állati nedvekben feloldható anyag. — A' viszerek általi felvétele a' dühragálynak csak akkor lehetséges, ha a' bör, felbörétöl fosztott vagy mélyebben sebzett, ellenkező esetben a' viszerek csak levegőt 's ebben létező anyagokat képesek felvenni. — A' nyirkedények akkor is képesek a' dühragályt a' vértömegbe vinni, ha ennek hordozója további érintkezésben vagyon a' bőr azon részével, a' hol a' felbőr finomabb, 's azok nagyobb számmal kettöztetett munkásságot fejtenek ki, ezt kétségbe hozni alig lehet, mert nem illy módon vétetik-e fel a' vértömegbe a' himlö és bujasenyves ragály? — Hordozója a' dühragálynak, a'mint számtalan oltási kisérletek bizonyitják, a' nyálka, 's a' nyálmirigyek, a' fő kiválasztó életmüvek; azt azonban, valjon ezen ragályt a' vért késziтő életmüvek betegesen elváltozott munkássága hozza-e létre? vagy a' nyálmirigyek idegeinek beteges 's elváltozott befolyása képes az elválasztott nyált ragályossá tenni, magából a' vérből készül-e? vagy csak felszivás által vegyül a' vértömeggel? nem tudjuk; annyit még is gyanitunk, minthogy a' dühös ebek vére is ragályos, hogy azon kórfolyam, melly a' dühragályt létre hozza, a' vértömegben megy végbe, vagy legalább ott kezdődik.

Az ebdüh embereknél.

Ámbár a' kórtünetek, mellyek dühös állatoknál életben, vagy halál után előfordulnak, az embereknél sokban hasonlóan mutatkoznak, de vannak sajátságos eltérések, az ember tökéletesb életmüves szerkezetének következtében, szinte ezen alapuló módositások a' baj lefolytában, egyes kórjelek, a' mellyek mint kórjellemzők felállitva, mint illyenek e' betegség ismeretét, 's késtégen kivüli jelenlétét elhatározhatják, 's habár a' tapasztalatokon alapuló gyógymódok egyoldalusága miatt, alig lehet e' borzasztó bajon segitni, a' legelső orvosi szert, a' bajnak megismerését tüzzük ki czélul, 's hogy ennek elérése biztosabban sikerüljön, szólandunk az embereknél előjövö ebdühröl olly terjedelmesen, a' mennyire egy orvosi értekezés szük határai megengedik.

Mondoltuk, hogy az ebdüh eredetileg csak a' kutyafajoknál fejlődhetik ki; némellyek ugyan állitják, hogy ez az embereknél szinte lehetséges, de az adatok nem elég hitelesek, és a' sok felhozott példák daczára, mellyeknek egyike sem kétségen kivüli, kimondhatjuk, hogy csak ragály általi fertőzés hozhatja elő embernél az ebdühöt, 's önmagától soha sem fejlődik ki. — A' dühragály az emlitett két módon az életmüség körébe felvétetve, 's a' vértömeggel vegyülve, szinte azon bajt, mellynek terménye hozza létre, ha csak az életmüség erősebb visszahatása ezt megsemmisitni, vagy felmagasztalt munkássága által az el- és kiválasztó életmüveknek kiküszöbölni nem képes — ujabb kórterményt szül, melly a' tovább terjesztésre képességgel bir, azonfelül az életmüzetre ellenségesen visszahatva, kiválólag az idegrendszert bántja, és az ebdühöt tulajdon, mindjárt leirandó kórtünetivel hozza elő. — Az idegrendszer kiválólagos bántalmát jelen lenni itéljük e' következőkből, ugyanis: tetemes változása a' közérzetnek, különös félelem, aggodalom egész a' kétségbeesésig, rendkivüli szomj minden folyadék irtózása mellett, hideg meleggel váltakozva, egyidőbeni kiállhatlan égési érzettel, a' belrészekben rángások, görcsök, utóbbi szélhüdéses állapot a' nyelv és lélekzési életmüvekben, felmagasztalt érzékenysége a' külérzeteknek, a' világosság és levegőtőli irtózás, leverettség, szomoruság, komorkór, vagy ellenben szerfeletti vidorság, izgatottság, dühösség, őrültség, harapási ösztönnel párulva; — mind ezekből ámbár nézetünk szerint az egész kórfolyam a' vértömegben megy véghez, de minthogy az idegrendszerben alakul érzékinkkel felfogható bajjá: inkább az ideges bajokhoz soroljuk; igen természetes továbbá, ha az idegrendszer munkássága betegesen elváltozva vagyon, mint főtényezője az állati életnek, az alárendelt tengélet szinte elváltozik, 's igy az ebdüh mint közbaja minden életoldalnak, tekintendő. — Ezekből folyik az embereknél előjövő ebdühnek fogalmazása illy formán: különnemü, többnyire láz nélkül rendetlen lefolyásu baj, a' vértömegnek dühragálytóli fertőzése által előhozatott, a' mellybe felvétetett, mint minden egyéb ragály, csirázik, virágzik, 's megtermi gyümölcsét, az ujabb kórtermény az idegrendszert bántja elökelőleg, 's ennek működési zavaraival különezik, azért a' közérzet tetemesen elváltozva, rángások, görcsök, főkép a' nyel és lélekzési életmüvekben, viziszony kiállhatatlan szomjjal, ezen kórtünet a' legállandóbb, ugy hogy nem fogunk hibázni, ha itt kórjellemzőnek állitjuk fel, a' nyál nagyobb meny-

nyiségü elváltozása, melly habzó nedvként ömlik ki a' szájbol, időszakonként beálló dühösségi rohamok; végre sajátságai közé számlálhatjuk még azt is, hogy bizonyos kifejlődési fokra hágva ezen baj, mindenkor halálos.

Okai

Az ebdüh embereknél eredetileg soha nem fejlődik ki, hanem mindég dühragály általi fertőzés következtében hozatik elő, 's mint illyennek egyedüli támoka, a' valóságos ebdühben szenvedett állatoknál létre jött, és az emberi életmüzetbe áttétetett dühragály, ennek felvételére, 's a' baj kifejlődésére igen természetes, szükséges egy bizonyos hajlam; miben álljon ezen hajlam, közelebbről meghatározni nincs hatalmunkban, az életmüségnek milly alkotási módositásai gyengitik, vagy magasitják, nem tudjuk; idő, mérséklény, nem, életmód semmi befolyást nem tanusitva, mégis az e' tekintetbeli tapasztalatok azt mutatták ki, hogy félénk, nagyon érzékeny, ideggyenge komorkórra, 's minden leverő kedélyekre hajlandó emberek, a' dühragály felvételére nagyobb hajlammal birnak, szerfeletti izgékonyság, 's fogékonysága az idegrendszernek gyengitett visszahatás mellett, még inkább magasitja a' hajlamot. — Az alkalmi okok, mellyek az idegrendszert hathatósan megrázkódtatják, nem csak az ebdüh kifejlését siettetik, de a' szunnyadó dühragályt, akkor, midőn már semmi veszélyt nem gyanitunk, uj életre költve fel, a' valóságos ebdühöt hozhatják elő.

Kezdete, lefolyása és kimenetele.

A' fertőzés azon pillanatban történik, mellyben a' dühragály a' sértett, vagy felbörtől megfosztott részek visz-, vagy nyirkedényeivel jön érintkezésbe, fertőzést azonban, mindjárt a' sértés után, mint megtörténtett megismerni nem lehet, mert hiányzanak akár általános, akár helybeli kórjelek, vagy bizonytalanok, a' sértést okozó állat, mellyen a' kifejlődött ebdüh jelei e' tekintetben némü felvilágositást adhatnának, ritkán megvigyázhatók; a' sértett rész és környékén, csak későbben történnek változások, egy szóval nincs biztos jel, mellyből mindjárt a' sértés után meghatározhatnók, a' dühragály felvétetett-e az életmüzet körébe?

Kezdete bizonyos előjelekkel külekezik, de a' fertőzés után bizonytalan időre, ugy hogy vannak esetek, hiteles iróktól feljegyezve, mellyekben kevés órákra teljes mértékben kitört az ebdüh, máskor napokig, hónapokig, söt esztendöig az életmüzetben a' ragály, minekelőtte a' bajok legrettentőbbikét elöhozná; nézetünk szerint ez az ut minömüségétöl függ, mellyen át az életmüzet körébe vétetik; ha ez a' legrövidebb uton a' viszerek által történik, előbb jön érintkezésbe a' vértömeggel, mint a' nyirk edények sokkal hosszabb utján, hozzá járulva még azon körülmény, hogy ezen ragály a' nyirkrendszerre nem igen hat izgatólag, 's ezért annak külömb részeiben sokáig megmaradhat ártalmatlanul, mindaddig, mig csak valami alkalmi ok a' nyirkedényeket a' ragály tovább vitelére nem határozza. — Az előjelek, mellyekkel az ebdüh embereknél kezdödik, sokkal nagyobb jelentőséggel birnak, mint a' kutyafajoknál, a' hol többnyire hibáznak is, minthogy ezekből a' bekövetkező kifejlését a' bajnak előre láthatjuk: ezek helybeliek, vagy általánosok. —

A' helybeliek a' sebzett részekben kezdődve, később a' szomszéd részekre is kiterjednek. — Hol a' seb még be nem hegedt, újolag gyulladási tünemények mutatkoznak, 's geny helyett csipös ev választatik el, később a' seb fenekén taplós alaku husgyúrma képlödik, melly rendkivüli fájdalmakat okoz, a' mellyek az idegek lefolytában a' gerinczagyig terjednek. — Ha a' seb az elöjelek beálltával már behegedt volna, ismét meggyulad, felnyilik, 's genyedni kezd, vagy büdös csipös, barnás feketés evet választ el, — máskor a' behegedt sebhely feldagad, meggyúlad, 's nagyon fájdalmas lesz, de fel nem törik, néha csak a' hegjegy változtatja szinét az ebdüh kitörése előtt. — Legállandóbb helybeli elöjelek: fájdalom a' sértett helyen különböző minémüséggel, majd csak kellemetlen viszketés, majd nyomó, szúró, kopogó, melly az idegek folytában, a' gerinczagy, mell, nyak felé terjed, sokszor göresök, rángások, vagy szélhüdéses állapot áll be a' sértett részek vagy ezeknek megfelelö tagokba.

A' helybeli elöjeleket követik az általánosok, vagy vélök egy idöben lépnek fel, mint ollyanok, mellyek az idegrendszer tetemesb bántalmára mutatnak. — Elsöben is kedélyében tapasztal a' beteg válltozásokat; a' nélkül, hogy okát meghatározni tudná, rendkivül levert, szomorú, komorkórra hajlandónak érzi magát, keresi a' magányt, némü útálattal viseltetik mind az iránt, mi neki előbb kedves volt; kerüli szokott mulatságait, keveset beszél, részvétlen baráti, ösmerösi iránt;

máskor nagyon ingerlékeny kedélyü, könnyen haragra lobbantható, a' legkisebb kellemetlen benyomás a' legnagyobb türelmetlenséget képes előhozni, lelki tehetségei többé kevesbé zavartak, emlékezete főkép elgyengül. — További kifejlődésében a' bajnak, nagy gyengeségi érzet fogja el a' beteget, retteg minden munkától, a' bőr idegei szokszor annyira érzékenyek, hogy a' legkissebb léghuzam, vagy a' levegő mérsékleti változata neki kiállhatatlanok, legtöbben összehuzó fájdalmakról panaszkodnak a' végtagokban, rángások, görcsök a' nyel és lélekzési életmüvekben, 's innét a' lélekzés akadályozva, az akadályt elháritni gondolván, mélyebben lélekzenek, sohajtoznak, annak lehetlenségét tapasztalván, az aggodalom 's nyugtalanság tető pontját éri el, — szavok gyenge, dadogó, sokszor megakadályozott a' nyelv, izmok görcsös összehúzódásai miatt, — tekintetök vad, szemeik fényesek 's vörössebbek, szokott ingerök a' világosság iránt nagyon érzékenyek, a' láta görcsösen összehúzódva, 's ezek következtében, vagy gyakorta lehunyják szemeiket, vagy sötétebb helyet keresnek, — éjszaka nagyon nyugtalanok, rettentő álmoktól gyötörtetnek, ezen benyomások ébren létökben is nyugtalanitják őket. — Az idegrendszer ezen elmondott működési zavarai által a' teng élet szinte rokonszenvbe vonatik, 's beteges elváltozásokra mutat, ugyanis: az étvágy csökkenik, a' szomjúság nagyobb, gyakori epés hányás 's a' szék rekedtsége gyötrik a' beteget, — bőre száraz 's hideg, érverése többnyire szaporább 's kissebb. — Ezen előjelek bizonytalan, többnyire 3—8 napig, sokszor több vagy kevesebb időig tartva; ha a' felmagasztalt életerők által okozott hathatósb visszahatásnak nem sikerül a' dühragályt megsemmisitni, vagy kiküszöbölni, az létre hozza a' valóságos ebdühöt, most már szembetünőbb 's jellemzőbb kórtünetivel, — azonban hogy igen hosszas ne legyek, csak a' leglényegesebbeket adandom elő. — Legjellemzőbb a' viziszony; azonban meg kell emliteni, hogy kivételképpen hibázhatik is ezen kórtünet, kissebb nagyobb mértékben lehet jelen, rövidebb hosszabb időre, egyszer megjelenve, elmaradhat; ezen körülmények legnagyobb figyelmünket érdemlik, nehogy határozatunkban megbocsáthatlan hibát kövessünk el. — A' viziszonyt megelőzik, felmagasztalt érzékenysége a' bőrnek 's külérzékeknek, égés a' belrészekben, leginkább még is a' torokban, a' legnagyobb szomjjal párulva, ez még kiolthatő kezdetében, mert viz és egyéb folyadékokat képes lenyelni a' beteg, de hirtelen beáll a' lenyelést gátló akadály.

A' torok görcsös 's legfájdalmasabb összehuzódása, minden ujabb próba, vizet vagy más folyadékot a' legkinosabb szomj eloltására magához venni, sokszorozza a' fájdalmakat; végre pokoliak a' kinok, mellyek a' beteget marczangolják, minden erők megfeszitése mellett sem képes csak egy csep vizet is lenyelni, melly enyhithetné rettentő égető szomját, — a' többször haszontalanul ismételt próbák, vizet lenyelhetni, 's mind annyiszor nagyobbitott fájdalmak, félelem és rettegéssel töltik el a' beteget a' viz, és más folyadékok csak látására is; hozzá járulva még a' lélekzési életművek görcsei, mellyek az illy, ugy is már legszerencsétlenebbeket elfojtással fenyegetik, a' félelem 's rettegés tető pontját éri el; leirhatlanok kinai a' betegnek! tudja baját, látja az elkerülhetlen veszedelmet, tudja, hogy számára nincs segedelem; — felálló hajakkal, kidüledt szemekkel, felduzzadt, komor vörös arczczal, a' legrettentőbben eltorzitott képpel, siránkozva, nyöszörögve, a' legerőtetettebb lélekzés mellett egész testében remegve, minden kigondolható mozdulatokkal iparkodik fájdalmit enyhitni, és a' fulladástól menekülni; végre eszméletét vesztve az ágyból kiugrik 's elszaladni törekszik. — Ezen leirt kórtünetek eleinte csak egy pár perczig tartók, félbehagyók, a' beteg ismét ihatik 's enyhitheti gyötrő szomját, bajon kivül képzelve magát ujra, feléled, — azonban nem sokáig tart boldogsága, kevés órákra ismét beáll a' viziszony, sokkal rettentőbb alakban, a' beteg folytonosan örjöng, 's ha vannak világos pillanati, érzi nem sokára bekövetkező vesztét. — E' felállitott kórrajztól nem ritkák az eltérések, az egyéni alkat külömbféle módositásokat feltételez a' baj egész lefolytában, még is a' viziszony, mint fő kórtünet, legtöbb változásoknak van alája vetve, ugy, hogy szokszor szinte a' bekövetkező halálig képesek a betegek vizet, vagy más folyadékot lenyelni, igen csekély bajjal, — máskor csak latására valamelly folyadéknak, vagy tárgynak, melly őket a' vizre emlékeztetheti, képes a' félbehagyó vagy már egész hallgató fent elmondott kórtüneteket egész kiterjedésben előhozni. — További kifejlésének kórtüneti — igy kénteleníttetünk elég határzatlanul szóllani, mert a' mint már emlitettük, e' rendetlen lefolyású bajt bizonyos meghatározott időszakokra osztani nem lehet — még is, a' mint igen sok iróknak tetszik nevezni, a' harmadik időszaknak vagy másként görcsös dühöngésnek (stadium spasmodico furiosum) kórtüneti imitt következnek: folytonossan tartó igen nagy főfájás, dúzzadt arcz, kiálló vörös szemekkel, szapora kemény érverés, megvetése minden tápláléknak, néha nyomó,

vagy égési érzet a' gyomorban, mellyet epés hányás szokott követni, különös felmagasztalt érzékenysége a' külérzeteknek, rendkivüli nyugtalanság, helyzetváltoztatással párulva; — a' még eddig csak viz, és más folyadékok látása volt képes létre hozni a' dührohamokat, most a' legkissebb légvonal, világosság, zaj, csillámló testek elöhozhatják, — azonfelül a' fent leirt kórtünetekhez általános borzasztó görcsök szegödnek, ezen görcsös állapot tiz percztöl egész félóráig tart, félbehagyása után következik a' valóságos dühösség, a' beteg eszméletét vesztve, folytonossan örjöng, elront, 's eltör mindent, mi elébe fordul, tulajdon testét megsérti, kifejlödik a' harapási vágy, neki esnek a' jelenlévöknek 's öket, ha lehet, megmarják, — az ellentállás kétszerezi dühöket és erejöket, ugy, hogy akadályokat, mellyeket egésséges állapotban nem lettek volna képesek, a' legkönnyebben legyöznek, — hangok durva, 's hasonló az állatok orditásával, 's ez olly erövel történik, hogy szokszor a' tüdök vérzése követi, — szájokból nagy mennyiségü tajtékzó nyál folyik ki, — tekintetök sajátságosan elváltozott, egyszerre félelmet 's haragot kifejezö, szemeik villogók, arczuk, melly elöbb duzzadt volt, most mind inkább elhalaványodik, — lélekzésök szapora, egyenetlen, félbehagyó, ugyszinte érverésök is, — a' bör száraz, minden kiürités gyérebb, vagy éppen megakadályozott. — A' dühroham félbehagyásával a' szabad idöközök hosszabb vagy rövidebb ideig tartók; általánosan áll azon szabály, hogy a' következö dührohamok mindég hosszabbak, 's a' világos idöszakok rövidebbek, ezekben emlékezetök visszatér, tudják a' dühroham alatt történteket, esedeznek, rimánkodnak 's siránkozva kérik az engedelmet az okozott megsértésekért, könyörögnek, hogy ujabb roham beálltával kötöztessenek meg, senki hozzájok ne közelitsen; — 's ezen öntudat, a' kiállott kinok emlékezetével, sokszorozza fájdalmikat, és a' legovatossabban kerülnek minden külbefolyást, melly ujabb rohamot hozhatna elö. —

E' rettentö betegség, legnagyobb szerencséjére a' szenvedö emberiségnek, tökélletes kifejlési fokára lépve, igen rövid idöig tart, 2-od vagy 3-ad napra, a' legszánandóbb betegek bevégzik kinos életöket, — a' dührohamok gyakrabban követik egymást, a' világos idöszakok mind inkább rövidülnek, a' beteg életeröi kimerülnek, a' görcsök folytonos rángásokba, a' dührohamok tartós örjöngésbe mennek át, az érverés gyengül, rendetlen és kihagyó lesz, szájok kiszárad, szavoktól megválnak, lélekzetök hörgö, késöbb görcsös rángások közt egészen eláll, az

egész testet kocsonyás alaku izzadtság fogja el, 's utánna bekövetkezik a' jótékony halál. — De ezen kimenetel sem mindég egyforma, — sokszor a' beteg egy hathatósb roham alatt hirtelen, mintha gutaütés által, elhal, máskor, kivált ha a' dührohamok nem olly erőteljesek 's rövidebbek, az életerők csak lassan merülnek ki, a' beteg végső pillanatáig eszmélete birtokában van, a' mikor mély álomba, vagy ájulásba merül, a' mellyből többé fel nem ébred, — itt a' lélekzési életmüvek szélhüdése oltja ki az élet lámpáját. — És igy elmondottunk minden, a' baj egész lefolytában előfordulható kórjeleket, 's ámbátor a' felállitott kórrajztól történhetnek eltérések még a' leglényegesbeknek mondott kórtünetekre nézve is, millyenek a' viziszony 's a' dührohamok, sőt ezek egészen is hibázhatnak; azonban az elmondott kórtünetek összegéből, kellőleg méltányolva mindég a' düh támokát, nem lesz nehéz rácsmérni, legalább a' kifejlett ebdühre 's igy kórisméreti tekintetben szükségtelennek tartom ismételni a' fent leirtakat. —

Előremondás.

Ez általjában szomoru; mind azon szerenesés gyógyitási esetek, mellyeket többnyire tudatlan kuruzsolók, vagy önző orvosok dicsekvésből felhoznak az ebdüh gyógyithatóságát bebizonyitólag, igen kétesek; szerényebb, 's értelmesebb megvigyázói e' bajnak, igen kevés példákat tudnak felmutatni, 's ezeket is csak ugy emlitik, hogy az ebdüh nem tökélletessen kifejlett, hanem csak fejlődésben lévő, mesterségesen meggyőzetett; mi ezen kevés eseteket is képesebbek vagyunk a' ebdüh elismerésének tulajdonitani, tudva azt, hogy bizonyos kifejlődési fokra jutva e' baj, mindeddig mesterségünk hozzá járultával vagy a' nélkül a' beteg menthetlenül veszve volt. — A' legszomorubb tehát a' jóslat a' baj bár melly kifejlődési fokában, mert a' mint az ebdüh világos jelei mutatkoznak, legrosszabb kimenetelét a' halált, mint bizonyossan bekövetkezendőt, csalódás nélkül előre mondhatjuk, 's ezt annál előbb, mennél kevesebbek 's hosszabban tartók a' dührohamok, mennél erőteljesebbek a' velek egyidőben fellépő görcsök, mennél inkább kimeritve az életerők, 's minél több jeleit látjuk a' kifejlődő szélhüdéses állapotnak az életet feltételező életmüvekben. — Mindaddig, mig az ebdüh fent leirt előjelei nem mutatkoznak, habár a' fertőzés már megtörtént, reménytnyujthatunk betegünknek, hogy a' kifejlődési veszély kissebb; ebbeli ha-

tárzatunkat még inkább megalapithatjuk, ha bizonyos körülményeket kellőleg méltányolandunk, ugyan is: kissebb a' veszedelem, minél előbb, tovább és czélszerüebben használtattak olly szerek, mellyeknek a' tapasztalás utján bebizonyult a' dühragályt megsemmisitő erejök, az egyéni alkatból megitélhető tovább viteli nehézség mellett, — a' sértett részek, 's a' sértés minőmüsége, a' hol több idegek, vérerek fonati, hártyás képletek vannak jelen, továbbá a' nyak, fő, arcz, és szem sértései veszedelmessebbek, úgy szinte a' mélyen ható sebek, kivált ha nagyobb számúak; itt a' nagyobb vérzés be nem állván, mint a' nagyobb kiterjedésüeknél; a' dühragály el nem mosathatik; továbbá nagyobb a' behatási tér és idő, annak felszivása könnyebbitve, csak hamar a' vértömeggel vegyülhet, 's igy az ebdüh kifejlődhetésének veszélye nagyobb. —

Óv-szerek.

Hosszas volna előszámlálni azon sok haszontalan, sokszor valóban nevetséges szereket, bánás és kezelési módokat, mellyek ajánltatnak mint ollyanok, mellyek a' kútyafajoknál az ebdühre való hajlamot eltörlik, 's őket megóvják az emberiségnek olly rettentő betegségtől; csak nehányat emlitve ezek közül, mindenki átláthatja, mit tehetnek ez esztelenség, 's otromba babona szüleményi a' fent kitett czélra 's még is mai napon is találtatnak, magokat felvilágosodottnak tartók, kik bizonyitólag állnak fel sikerkoronázta hatások mellett. — Illyenek: a' dühféreg kimetszése, megszáritása, porrá zúzva, a' kútyáknak, söt a' megmart embereknek is beadatik, 's ez a' köznép hagyományképpen örökölt, biztos eltörlési módja az ebdühre való hajlamnak, erről már Plinius [13]) tesz emlitést, hogy a' régi Görögök esmerték és Lyssának hivták.

Mi legyen ezen emlitett dühféreg, tudjuk, hogy nem egyéb egy fehér, vékony takhártyával bevont, a' nyelv tövétől végéig futó izominnál, melly a' kutyáknál 's fajokhoz tartozó állatoknál feltalálható csak; — továbbá hóhér pallosával, vagy kigyókövel való megérintése a' nyelvféknek, — a' nyelvalatti nyálmirigyek megégetése Sz. Húbert kúlcsával, ezek mind ollyan bánásmódok, mellyek éppen semmit sem

[13]) Lásd. Histor. natur. Libro XXIX Edit. Bipont. Vol. V. pag. 30.

használnak, de igen sokat árthatnak, mert a' szegény, babona hitében erős köznép elmulasztja, olly szereket használni, mellyek szükségesek volnának, 's a' mellyeknek bebizonyult, a' valóságos ebdüh kitörését gátló hatásuk; mert ámbátor meg kell vallani, hogy nem ismerünk olly szert, vagy kezelési módot, melly a' dühre való hajlamat eltörölni képes volna, de szerencsére, adott a' tapasztalás olly szereket kezünkbe, mely-lyekkel kifejlődésének gátot vethetünk, a' dühragály tovább vitelét, vagy fertöző hatalmát megsemmisitve. — A' dühhajlamot, ha lehetséges gyengitni, ez egyedül az alkalmi okok távol tartása által eszközölhető, ennek következtében, mint elismert főtámok, a' nemi aránytalanság volna helyre állitandó, továbbá, szoros felvigyázat bakzás idejében a' nöstényekre, hogy a' párosodás nyugodalmasan mehessen végbe, 's elmellöztessék, illy alkalommal történő marakodás, 's a' gátolt nemi ösztön kielégitéséből származó felcsigázása annak, csak egy bakkal eresztessenek össze; ennek még az a' haszna is lenne, hogy a' most már végetlenbe menö keverése a' kutyafajoknak kissebbittetnék; 's igy az elkorcsosodásnak 's ebből eredő kórhajlamoknak gát vettetnék. —

A' rendőrségi szabályok, jobbára a' kutyák számcsökkentésére, 's szorosabb felvigyázatra vonatkozók, de mind ezek keveset használnak, mert tudjuk, hogy a' szabadon élösködő ebek ritkábban dühödnek meg, mint a' lánczokon, vagy szobákban tartott, és elpuhult ölebecskék; a' számcsökkentéssel agyon veretés által, szinte nem érünk czélt, és ezen bánásmód igen kegyetlen még akkor is, ha ebdühről gyanus kutya általi marás van jelen, sérti egy uttal a' tulajdonosi jogot is, a' kitől éppen nem követelhetjük, hogy sokszor legkedvesebb állatját egy alaptalan gyanú miatt feláldozza, ezen szabály kivitele lehetlen is akkor, ha hasznos házi állatok nagyobb számmal maratnak meg; — általjában sokkal czélszerübb öket életben tartani, kellö felvigyázat alatt, mert igy sokszor eloszlathatjuk azon kétséget, valjon a' sértést okozó állat valóságos ebdühben szenvedett-e? milly nagy megnyugtatásúl szolgálhat ez, nem szükséges okokkal támogatni; továbbá, ha csakugyan dühös volt a' sértést okozó, a' fertözés után, tüstént szerelés által nem vehetjük-e elejét a' düh kifejlésének? 's ha már nem lehetséges, nincs-e, kórisméreti 's gyógytani tekintetben, még igen sok megismerni valónk hátra? — Midőn ezen rendszabályok czéliránytalansága elismertetik, nagyobb városokban, a' szájkosarak hordozása szigoruan megparancsoltatik, ez ugyan épenséggel nem gátolhatja az ebdüh kifejlödését, de

azon jó oldala mégis van, hogy egyszer kifejlödve, harapás által tovább nem terjesztethetik.

Prophilacticus bánásmód és gyógyitása az ebdühnek.

Szomorú tapasztalása a' régiebb ugy, mint az ujabb kornak, hogy a' valóságos ebdüh gyógyithatlan, és minden esetben, halálos; nincsen orvosi szer; a' legdicsértebbek 's általánosan ajánltak szinte ugy nem képesek, mint azok, mellyek mellett csak egyes tekintélyek harczolnak, e' baj további kifejtését gátolni; azonban, mint már fellyebb mondottuk, bizonyos körülmények közt, képesek vagyunk, a' dühragály fertőző hátalmát megtörni, vagy megakadályozni, hogy az életműség körébe fel ne vétethessék, vagy felvétetve, már ártatlanná tehetjük, vagy kiküszöböltethetjük, a' felmagasztalt életerök által létre hozott, hathatósb visszahatástól, — szolgáljon ezen hatalmunk vigasztalásunkra ; én ugy hiszem, hogy elég megnyugtatás az ott, hol a' kifejlödött bajt gyógyitni nem tudjuk, jókor, legnagyobb szorgalommal, 's kitartással alkalmazott bánásmód által a' kifejlödhetési veszélyt távol tartani, — ezen bánásmód a' Prophilacticus, a' melly szerint, fő figyelmünket a' sértett részek igénylik, a' hová a' dühragály első letételét kétségen kivülinek tudjuk, 's e' szerint alkalmas helybeli bánásmód által a' dühragály tovább vitelét megakadályozni törekszünk, e' czélból a' következő pontokban elöadott szerek és kezelési módok, mint kizárólagossan képesek, a' fent kitett javallatokat létrehozni teljesitendök. —

1-ör. A' lehető leggyorsabb eltávolitása a' dühragálynak az életmüves részekből, mellyekkel közelebb érintkezésbe jött; e' tekintetben tehát fő feladat, a sebek szorgos kitisztitása, kiszivása és a' vérzés elősegitése. A' sebek tisztitására legalkalmasabb az egyszerü meleg viz, ez egy uttal a' vérzést is elősegiti; más vegytani szereket használni tisztitásra, hogy a' dühragály is elroncsoltassék egyuttal, káros, mert ezek izgatást, az edények összehuzását hozhatják elö, 's igy a' verzést gátolva, a' ragály eltávolitása helyett a' visszamaradást eszközöljük. — A' sebek kiszivása szájjal, szorosan eltiltandó, az ebből könnyen következhető veszedelem miatt köpölyök, vagy szivó üvegek, mellyeket már Coelsus is használt, a' legalkalmatosabbak, ezek a' felszivást erős ellenszivás által akadályozva, a' vérrel vegyült ragályt szinte

eltávolithatják. — A' vérzést elősegitőleg 's az általa czélba vett ragály eltávolitására a' meleg vizet mindenek előtt használjuk mosás, öntözés vagy fürdő-alakban, a' sértett hely külömbsége szerint. — Bevagdalni a' mélyebben ható sebeket e' ezélból nem tanácsos, mert a' nagyobb felszivási tér könnyebbitheti a' dühragály felvételét [14].

2-or. A' dühragály felvétele az életmüség körébe, megakadályoztatik az imént tárgyalt, eltávolitási bánásmód által; alkalmasabb, a' hol lehetséges, a' sebzett részek felett alkalmazott nyomás, vagy kötés, ez a' vérzést elősegiti, a' vér visszafolyását akadályozza, egy uttal gátolja a' vértömeggel vegyült dühragály tovább vitelét; ezen bánásmódot már a' régi orvosok is gyakorolták 's ujjabban W. Youatt és Boullant mint legczélszerüebbet ajánlották. —

3-or. A' dühragály elrontására olly szereket használunk, mellyek, vegytani szerkezetöknél fogva, képesek azt ártalmatlanná tenni; azonban ne kerülje el figyelmünket, hogy ezek, a' mint már emlitettük, a' legkárosabbak, ha mindjárt a' sebzés után alkalmaztatnak, a' sebek elöleges megtisztitása vagy kivérzése nélkül, az e' ezélra használt szerek közül elsők:

1-ör. Az égvények (alealia); ezek megállók (fixa), szállékonyak (volatilia) vagy égetők (eaustica). — Vegytani szerkezetöknél fogva, mint a' dühragályt elronesolók, megsemmisitők, prophilaetieus tekintetben igen czélszerüen használtatnak; a' sok javaltak közül lássuk azokat, mellyek a' gyakorlat terén némü elsőbbséget vivtak ki magoknak: a' legrégiebb idők óta, és leggyakrabban használt szappanviz, és közönséges konyhasó olvadéka, keveset igérők, és csak addig használandók, mig hathatósb szereket alkalmazni lehetlen. — A' szénszavas hamélég és szikeg (kali et natrum earbonieum) olvadékai, többé vagy kevésbbé töményállapotban, az egyéni alkathoz mérve, sokat igérőknek mondatnak ott, hol a' sértés felületes, 's a' fent emlitett elöleges tisztitás jókor megtörtént. — Általánosan elismert hatásuak, a' megálló égető égvények (alcalia caustiea fixa), és az égető — ammonium, Portal, le Sagé 's Jussieu szerint, a' vipera mérgét ez utóbbi megsemmisitheti, 's igy a' dühragályt is; ezt sokan tagadják, de ha vegytani szerkezetét tekintetbe vesszük, meg kell engednünk, hogy mind az első, mind az utobbira elroncsolólag hathat. — Mind ezen szerek mindjárt eleinte

---

14) Lásd. Peter Frank System einer medic. Polizei IV. Band Seite 375.

tömény állopotban használtatva, a' legkárosabb következést, a' sértett edények összehuzódását hozhatják elő, és ez által a' dühragály, mintegy elszigetelve hatásuk további befolyásától, időt nyer a' tovább vitethetésre, 's ezért eleinte nagyon feleresztett olvadékok használandók, ott a' hol sértés nincs jelen, a' fertőzésről gyanus részekre tömörebb olvadékok alkalmazhatók. —

2-or. A' savak. — A' növénysavak, mint külömbféle ragályokat megsemmisitő szerek ismeretesek, a' dühragály ellen is mint illyenek ajánltatnak, nem egészen alaptalanul, azon felül sok tekintélyes megvigyázók, mint Dr. Herberger tapasztalati, kezeskednek hatásukról; mi habár különnemü hatást nekik nem tulajdonitunk, de az imént elmondott erejeket alig merjük kétségbe hozni, 's e' szerint használandóknak hiszszük a' sebek kimosására akkor, ha a' vérzés a' fent emlitett bánásmód után, magától elállott. — Az ásványsavak, u. m. kén-sav (acid. sulfuricum) és sósav (acid. muriaticum) és több mások, hason czélból használtatnak szinte feleresztett állapotban. —

3-or. Azon körülmény, hogy bár milly hathatós ragály, vagy állati méreg a' gyomorba felvétetve, megsemmisittetik, Percivál Tamást [15]) azon gondolatra hozták, hogy a' húsevő állatok gyomornedve a' dühragályt hasonlóan megsemmisitheti; és ha tekintetbe vesszük annak igen nagy áthasonlitási erejét (vis assimilandi), csak az a' kérdés támadhat, az életmüségen kivül, megszünne az életerők befolyása, nem vesztié el a' gyomornedv, emlitett erejét? minden esetre, nem lenne érdektelen, ezt további vizsgálatok által jobban felvilágositni, és a' ezáfolólag felhozott tapasztalatok igazságában meg nem nyugodni. —

Ezen előre bocsátott helybeli kezelési mód nem eléggé biztosit bennünket az ebdüh kitörése ellen ott, hol a' dühragály már mélyebben hatott, 's nincs csak a' sértés helyére korlátozva, vagy éppen már a' vértömeggel vegyült; ennek meghatározására nincs ugyan zsinórmértékünk, azonban a' legnagyobb valószinüséggel gyanitjuk ott, hol a' most leirt helybeli bánásmód késön, vagy czéliránytalanul alkalmaztatott, vagy egészen elmulasztatott; és illyenkor mindjárt egy más, az életmüzetbe mélyebben ható szerelési, 's kezelési mód kövesse az elsöt. — Az e' czélra alkalmas szerek részint ollyanok, mellyek a' dühragálytól fertözött részeket izgatva, gyulladást 's genyedést hoznak

---

[15]) Lásd. Thom. Perciva' Lond. medic. Journal 17:9 pag. 3-ia.

létre, ide tartoznak minden izgató szerek; ha több ideig használtatnak; részint ollyanok, mellyek azokat elroncsolják. — Számos tapasztalások e' bánásmód czélszerüségét bebizonyitották ugy annyira, hogy legtöbben, a' hosszabb ideig fentartott genyedést elégségesnek tartják, az ebdüh kitörését meggátolni. A' legjobb izgató szerek közé tartoznak, tagadhatlanul a' körösbogarak, ezeknek porávali behintése, a' sebeket csak hamar gyulladásba, 's bő genyedésbe hozza, Dr. Krúttge Boroszlóba a' minden szentek kórházába 1797-ben behozott Prophilaeticus bánásmódja által, több százakra menő esetekben, az ebdüh kitörését megakadályozta, és még mai napig is feltartotta jó hirét, ugy hogy nem tartom érdektelennek közelebbi megismerését. — Minekutánna a' sebek kellőleg megtisztittattak, körösbogárporral behintve, hólyaghuzó tapasz alkalmaztatik reájok, hogy ez fél hüvelyknyire a' sebajkakon tulérjen, a' felhúzott felbőr eltávolittatik a' porral együtt, 's most szinte körösbogár porral elegyitett irral a' sebek hat hétig nyitva, 's genyedésben tartatnak. — E' helybeli bánásmóddal az édes higany belső használatát, 's a' szürke higany bekenését a' végtagokba, ajánlja összeköttetni a' szerző mindaddig, mig a' nyálfolyás be nem áll, ezt hat hétig fentartva, egy évig hordandó kutacs alkalmaztával a' végtagokon, bevégzettnek hiszi a' megmentés nagy müvét. — Ezen bánásmódot az ujjabb tapasztalatok is igen czélszerünek tartották [16]). —

Mondottuk, hogy prophilacticus tekintetben olly szereket is használunk, mellyek az életmüves részeket elroncsolják 's egy úttal a' dühragályt; illyenek: az égető haméleg (kali causticum) 's a' pokolkő (nitras argenti) amaz, ez előtt elsőbséget érdemel, minthogy ez pörk varat képezve, a' mélyebb behatást gátolja, 's igy csak az alkalmazás helyére van korlátolva hatása; az égető haméleg, főkép olvadéka, elroncsolja a' legmélyebben fekvő részeket, 's Mederer állitása szerint valamint a' himlő és buja ragályt: ugy a' dühragályt is megsemmisiti; — ugyan e' czélból használtatnak a' dárdhalvag (butyrum antimonii) 's a' tömény ásványsavak; a' lőporrali kipörzsölése a' sebeknek, vagy tüzes vassali kiégetése igérnek valamit mindjárt a' sebzés után, de később semmit, mert a' mélyebben hatott dühragályt el nem érik, azon felül nagyon fájdalmas, 's lelket rázó mütételek; az ujjabb kor tehát elvetette őket, 's

---

16) Lásd. Jahrbücher des in- und ausländisch gesamt. medic. Herausgegeben von c. c. Schmidt IX. Bd. 2 Heft 1836. Seite 226.

még ott sem használja, a' hol a' már behegedt sebek hirtelen megnyitása van javalva, sokkal czélszerübb levén e' tekintetben az égető haméleg merő állapotban. — A' sértett részek késseli eltávolitása ott, a' hol alkalmazható, szinte azon veszéllyel jár, mint a' bevagdalás; a' nagyobb kiterjedés miatt a' felszivás könnyebbittetik, és több tapasztalatok oda mutatnak, hogy az illy mütételek után hamarébb tört ki az ebdüh [17]). Végre a' sebzett tagok csonkittása csak akkor megengedhető, ha ezek valóságos dühös állattól tökéletesen elroncsoltattak, 's az illető egyént más módon a' veszélytől megmenteni nem lehet, 's ekkor a' mütétel leggyorsabb kivitele kétszerezi a' betegre háromlandó hasznot. —

A' prophilacticus bánásmód, hogy megszülje az ohajtott sikert, jókor, czélszerüen, 's kitartóan alkalmaztassék, — azonfelül figyelmünket el ne kerüljék az igen gyakorta előforduló mellékes körülmények, a' mellyek különös szerelést tesznek szükségessé, — a' sértés ha tetemesb, már magában veszélyeztetheti az életet; továbbá nagyobb gyulladás követheti, a' melly a' lobellenes bánásmódot igényli, — ha idegek, inak és hártyás képletek sértődtek, kiállhatlan fájdalmak, görcsök szoktak bekövetkezni, 's ezeket lágyitó 's bóditó szerekkel fogjuk enyhitni, — nagyobb vérzés után, az életerők kimerülését erősitő szerek által akadályoztathatjuk meg, — végre legfőbb figyelmünket igényli a' beteg lelki állapota, 's ezt a' betegség egész lefolytában. — A' sértést követő félelem 's rettegés veszedelmes kórtüneteket hozhat elő, nagyobb vértorlódást az agy, tüdő, 's szivbe, — ezek szokott módon elháritandók, — azon körülmény továbbá, hogy igen kevés előtt az illy szerencsétlenek közül titok az őket fenyegető veszedelem, képes a' sorsuk felőli kétségbe esést előhozni; — legszentebb kötelességünk tehát, betegünket nem csak puszta vizsgálódásunk tárgyának tekinteni, hanem igazán emberi bánásmóddal bizalmát megnyerve, bátoritni, 's meggyőzni arról, hogy a' sértést okozó állat nem volt veszett, még akkor is, ha veszettségét kétségen kivülinek tudjuk; mert ki fogja vétekül tulajdonitani ezen csalást, mellyel a' legszánandóbb beteget, kinos jövője felőli legrettentőbb kétségbe esésétől megmentjük. —

Nem szükséges a' mondottak után a' prophilacticus bánásmód hasznát erősségekkel támogatni; elismerve ezt, azt a' kérdést tehetjük fel

---

[17]) Lásd. Plouquet litterat. medic. Tom. II. pag. 321.

elég jogossan: hogy ha mi külső szerelés által képesek vagyunk a' dühragályt eltávolitni, tovább vitelét megakadályozni, 's megsemmisitni, szükséges-e más belső, azaz olly szereket használni, mellyek az egész életművezetre külölve hatásukat, ezt ugy elváltoztassák, hogy az ebdüh kifejlése lehetlen legyen? — Mi volna a' szenvedő emberiségre inkább ohajtható, mint olly szereket birhatni, mellyek az életműzet körébe felvétetett dühragályt áthasonlitani, kiküszöbölni, és az idegrendszer fogékonyságát az iránt, eltörleni képesek volnának? — illyenekről álmodtak igen sokan, azonban fájdalom, mind ezen, elég rosszul külön hatásuaknak (specifica) nevezett szerek, külső szerelés nélkül, valóságos fertőzés után, az ebdüh kifejlését nem gátolhatják. — Csak pharmacodynamicus szempontból tekintsük őket, láthatjuk, hogy ellenkező természetüek, egymással hasonlitva; egészen ellentétben áll hatásuk; sokat vigyázatlan használat, tevőleges ártalommá lehet, mig legtöbb közülök közömbös 's hatás nélküli. — És igy általjában a' belső szerelés felesleges volna; de minthogy biztosak soha sem lehetünk, hogy a' helybeli kezelés elégséges volt a' dühragályt eltávolitni, megsemmisitni 's a' vértömeggeli vegyületét megakadályozni: tanácsosb a' két gyógymódot egybe kötni, 's főkép akkor, ha a' helybeli bánásmód sokáig elhalasztatott, vagy czélaránytalanul alkalmaztatott, 's legfőkép, ha a' sebek nagy kiterjedésüek, — mert csak vannak illy módon eszközölt gyógyulási esetek feljegyezve még a' tökélletesen kifejlett ebdühnél is, mellyeket elvitázni aligha feljogositva vagyunk. — Milly gyógytervet kellessék felállitani 's kivinni, e' baj hiányos ismerete mellett meghátarozni nem lehet, és általános, azaz a' baj egész lefolytában hasznosan alkalmazandó nem lehet; — 's igy a' javallatokat az egyéni állapot, 's a' kiváló kórtünetek határozzák meg közelebbről, czekhez alkalmazzuk gyógymódunkat 's ezt annál inkább, mert hiszen más ragályos bajok gyógyitásában sem követhetünk valami általános gyógymódot, mert hajlam, testalkat, mérsékmény külömbsége szerint e' bajok természete változik, sok mellékesen előforduló kórtünetek különös szerelést tesznek szükségessé, 's igy csak alkalmilag használtathatnak majd ez, majd más gyógyszerek. — Időszakonként kivivendő gyógytervet felállitani szinte nem lehet, mert ki fogja ezen rendetlenül lefolyó bajt bizonyos meghatárzott időszakokra oszthatni? —

A' számtalan, részint egyszerü, részint összetett gyógyszerek, vagy bizonyos szabályok alá szoritott kezelési módok közül, mellyeket

tartsuk inkább használandóknak, meg fogjuk itélhetni, ha ezeket sorba átnézzük, a' nagyobb számú és értelmes megvigyázóktól a' tapasztalás terén hatályosaknak elismerteket mi is mint illyeneket használandjuk, minthogy észszerüleg egyik vagy másik elsőbbségét kijelelni ugy sem vagyunk képesek. — Azon határtalan számu szerek közül, mellyek mint dühellenesek (antilyssa) ajánltatva, azokat tartom emlitendőknek, mellyek leggyakrabban használtatva, a' tapasztalás terén némüleg kiállva a' próbatüzet, némü elsőbbséget vivtak ki magoknak, illyenek:

1-ör. A' körösbogarak (canthanides); ezeket, Monsoys állitása szerint, már a' régi arabsok 's görögök, mint dühelleneseket, használták, az óta minden időben mint illyenek ajánltattak nem csak a' köznép, 's közülök támadott csalhatatlan bölcsességü kuruzsolók 's javósok által, hanem orvosok 's természetvisgálok egyaránt, ezeket tartották a' dühellenes szerek elsőbbjeinek. — Hatási módjokat az utóbbak ekkép magyarázzák: a' hugyrendszerre 's nemző részekre különnemü hatással birva, több ideig használtatva, ezekben izgatást hoznak elő, ezen izgatás mint ellentétes (antagonisticus) képes a' nyelést eszközlő életmüvek bántalmát elenyésztetni, — 's ezért mindinkább nagyobbitott adagban addig használni javalják, mig a' vizellés alkalmával égés nem tapasztaltatik, — mások nagyobb adagokat gondolnak czélárányosabbaknak mindjárt eleinte használni. — Szokás némelly tartományokban, leginkább Moldvában egész körösbogarakat 1-től — 5-ig elnyeletni a' beteggel, — azonban kiki átláthatja, hogy a' legnagyobb elővigyázatot igényli e' szer, mert legkönnyebb módon gyulladását 's fenesedését hozhatja elő nem csak azon életmüveknek, mellyekre külön hatással bír, hanem a' gyomor- 's beleknek is halálos kimenetellel, — és ez nem olly ritkán történik, kivált nálunk, a' hol a' köznép legtöbbet kontárkodik az ebdüh gyógyitása körül, 's a' körösbogarakat, minden formában, 's külömféle szerekkel egybekötve használja, és a' kinek nem áll hatalmában a' fent emlitett kellemetlen következéseket jóvá tenni, ezeket nem is annyira az alkalmazott szer, mint inkább az ebdüh lényeges kórtünetinek hiszi. — Legtöbb ugynevezett arcanumok, mellyek az ebdüh ellen ajánltatnak 's árultatnak, körösbogarakat foglalnak magokban. — 1818-ik évben közhirré tétetetett egy illy csalhatlan sikerü arcanum, melly Tokovits Éva kis-kúnsági asszonytól vásároltatott meg, melly áll 30 rész körösbogár, 52 földi tömjén (pimpinella saxifraga), 30 rész St. Iván bogár (lampyrus noctiluca) és 110 rész porrá tört kenyér héjjából, ezen vegyületből 20

szemert vesz bé a' beteg egyszer napjában, a' sebek lágymeleg vizzel jól kimosva, ugyan ezen porral hintetnek bé. — Szent kötelességökké tétetett a' fö orvosoknak egész Magyarhonban ezen arcanummal kisérleteket tenni, — ezek oda mutattak, hogy sok gyanus kutyától megmartakon nem tört ugyan ki az ebdüh e' vegyület belsö használata mellett, de a' sebek külsö czélirányos kezelése sem mulasztatott el soha, más esetekben, a' hol ez elmulasztatott, a' puszta belsö használat mellett kitört az ebdüh, a' halált legrémitöbb formában maga után vonó, — 's igy az annyira istenesitett Tokovitsféle porok a' tüzpróbát ki nem állották. Axter Mihály fö sebésze a' bécsi közönséges kórodának 27 esztendös gyakorkodása alatt több százakra menö betegeinél csak egy esetet tud, a' hol a' körösbogarak belsö használata mellett az ebdüh bekövetkezett, azt állitja továbbá, hogy ha az ebdüh kifejlödése tetö pontját elérte, a' mikor gyógyithatlan, belsö használata a' kérdéses szernek, a' dührohamokat 's göresöket sokkal szelidebbé teszi, 's a' betegek kevés fájdalommal, nyugodalmasan halnak el. — Sokaktól javalt a' hugyrendszerre, majdnem hason hatásu meloe, proscarabeus és majalis, a' körös bogarak elött, a' mellyek hatási módja inkább tudatik, rosszul használtatnának. —

2-or. A' maszlagos nadragulya (atropa belladona) igen nagy hirre kapott dühellenes szer, a' melly kifejlési tetö pontjára lépett ebdühöt is képes sokak állitása szerint gyógyitni. — Majerné volt az elsö orvos, ki ezen növény bogyóinak forrázatát használta, késöbb Münch Heinr. János [18]) superintendens, számos tapasztalatin alapult, 's töle a' legczélarányosabbnak látott, 's ajánlott modorban, több orvosok tettek kisérleteket. — Ő ugyan is a' fellebb tárgyalt külsö kezelése mellett a' sebeknek, elöre bocsátott hánytató, hashajtó, vagy érboesátás után a' javallat szerint minden 48 órában, egy adag belladonna levélport ád, 1 szemertöl az életidö külömbsége szerint egész 10-ig minden következö adagot 1 — 2 szemerrel nagyitva, — a' seb genyedésben tartatik; ha a' harmadik adag után a' seb még fájdalmas 's dagadt, egy negyedik, 's ötödiket tart szükségesnek, mert nézete szerint, a' sebzett részek csak addig fájhatnak, meddig a' dühragály az életmüzetben lappang, 's a' fájdalmak kimaradása biztosan jelenti, hogy a' veszedelem el van háritva,

---

[18]) Lásd J. H. Münch kurze Anweisung wie die Belladona in tollen Hundsbisse anzuwenden sei. Göttingen 1783.

— ezenkivül az ágy melegét és a' chamomilla forrázat bővebb használatát látja szükségesnek az izzadás nagyobb mértékü létre hozására. — Hufeland kissebb adagokat ajánl, 1 szemert minden 24 órában, az életidő külömbsége szerint mindennap $\frac{1}{2}$ — 1 szemerrel nagyobbitandókat mindaddig, mig a' bódulásnak jelei nem mutatkoznak, 14 napi használat után az adag mint előbb nagyobbittatott, ugy kissebbittetik, az egész idő alatt az izzasztó szerek pazar használatát ő is szükségesnek állitja. — Ezen szerrel szinte igen sok szerencsés gyógyitási eseteit hordják fel a' tökélletesen kifejlett ebdühnek a' leghitelesebb irók, — hatását eszméletileg következőleg magyarázzák: a' Belladonna az életmüzetben az ebdühvel hason kórjelekkel külekező bajt hoz elő, ezen hasonlatosságból oda itélnek, hogy ezen baj egy különnemü hatással bir, melly által képes az egész életmüzetet ugy elváltoztatni, hogy ennek fogékonysága a' dühragály iránt eltöröltetik, 's igy az ebdüh kifejtése gátoltatik, szinte ugy, mint a' tehén himlő beoltása által a' valóságos himlő kitörése. — Mi ezen magyarázatra csak azt feleljük, hogy minekelőtte a' fogékonyság eltörléséről szóllanának, szükséges volna olly szerek birtokában lenni, mellyek az egész életmüzetet a' dühragály felvételére szinte ugy alkalmatlanná tegyék, mint a' tehénhimlő béoltása a' valóságos himlő ragály felvételére alkalmatlanná teszi, — de ha a' dühragály egyszer az életmüzet körébe felvétetett, a' fogékonyságról többé szó sem lehet, 's itt már csak csiráját lehet 's kell a' bajnak elfojtani, minekelőtte tovább kifejlődnék, 's ezt helybelileg alkalmazott szerek által biztosabban eszközölhetjük; szinte ugy, hogy az előbbi hasonlatosságra visszatérjünk, ha a' valóságos himlőragály az életmüzet körébe felvétetett, a' tehénhimlő béoltása nem képes gátolni a' valóságos himlő kitörését. — Továbbá a' Belladonna növényi, a' dühragály állati méreg, természetökre nézve tehát nincs olly hasonlatosság, mint a' tehén és valóságos himlőragály közt, ezek mind ketten állati mérgek, 's végre, mi a' Belladonna által okozott betegség, és az ebdüh közt, sem időszakos lefolyásukat, sem jellemző kórtüneteiket tekintve, semmi hasonlatosságot fel nem fedezhetünk, 's igy azon Belladonna által eszközölt, szerencsés gyógyulási eseteit az ebdühnek, képesebbek vagyunk, általa okozott kissebb mértékü mérgezéseknek tartani, mellyeket a' szer nem további használata önként gyógyitott, 's csak az illető megvigyázók rövid látása, vagy tudatlansága keresztelt ebdühnek. — Mi távol attól, hogy a' Belladonnát külön hatásunak tartsuk, óvunk min-

denkit használatától, a' nagyobb adagok veszedelme miatt mindaddig, mig állatokon tett kisérletek, hatási módját tisztábba nem hozzák. —

3-or. Sok más bódár (narcotica) szerek dühelleneseknek tartatnak, nagyobb hirüek: a' maszlagos redőszirom (datura stramonium), piros gyüszü virág (digitalis purpurea), esalmatok (hyosciamus), dohány és nux vomica, ez Thebesiustól [19]) különösen ajánltatik. — Görögországban a' veszettségről gyanus kutyáknak, egy része a' darabokra tördelt utóbbinak béadatik a' legjobb sikerrel [20]); ohajthatók volnának a' további kisérletek állatoknál a' nux vomica vonatával, 's főkép a' Strychninummal. — A' mákony (opium) igen ezélirányosan használtatik izgékonyabb egymiknél, hol a' sértés nagyobb fájdalmat, göresöket, álmatlanságot szül; mint dühellenest ajánlani nevetséges. —

4-er. Az idegrendszerre izgátólag ható szerek, mint a' camphor és pézsma (moschus) — az elsőt ott hisszük használandónak, a' hol a' körösbogarak a' hugyrendszerben nagyobb izgatást, vagy gyulladást okoztak; — az utóbbi a' Chinaiak és Malájoknál esalhatlan dühellenes szernek tartatik. — Colb angol egy vegyitéket ajánl 16 szemer pézsma, 20 szemer természet-, ugyan annyi mesterség készitette zinobert, ezen adag után, melly araekba veendő, a' beteg elalszik, és nagyon izzad vagy három óráig; — mi ha nem történik, egy második adag után történendőnek mondatik; — 30 nap lefolyta után ismételtetik, 's ezen bánásmód mellett az ebdüh, habár kifejlése tető pontját érte el, szerző kezeskedik a' bizonyossan bekövetkező gyógyulásról, — Babington, Raimond, Todé és sok mások kisérletei bebizonyitották, hogy nagy vakmerőség a' feltaláló állittása. —

5-ör. A' higany (hydrargyrum) Taury és Ravelly által a' belső használatra ajánlva nagyobb adagokban, a' 17-ik században kizárólagosan mint dühellenes gyógyszer szerepelt. — Palmarius volt az első, ki a' rágó és levált higanyt, helybelileg mint etető szert használta, szinte a' szürke higany bekenését is, — belsőleg Pyroni Sylvanus Jakabtól feltaláltnak mondott következő formát ajánlja, mint lényegest a' gyógyitásra: — Rp. Folior. Rutae, Verbenae, Salviae minoris, Plantaginis, Polypodii, Absinthii vulg. Menthae, Artemisiae, Melissae, Betonieae, Hy-

[19]) Lásd: Nova acta naturae curiosorum Vol. 1-mo pag. 175.

[20]) Lásd: Büchner's repertorium für die Pharmacie Nürnb. 1835 IV. Bd. s. 373.

perici a. a. p. acqual. czeknek finommá tört porából éh gyomorra $1/2$—2 nehézék beveendő. — A' higany készitmények közül az ujjabb időkben, leginkább használtatnak az édes és szürke higany, az, belső használatra nagyobb adagban, 2—3 szemert minden 2—4 órában, — emez, bekenésekre mindaddig, mig nagyobb mértékü nyálfolyás bé nem áll, ezt igen sok orvosok legszükségesebbnek tartják, 's annál biztosabban czélhoz vezetőnek, minél előbb hozatik elő ; — mert nézetök szerint, csak ezen úton küszöbölltethetik ki az életmüzet körébe felvételett ragály, — mások a' nyálfolyást szükségtelennek tartják, mert állitásuk szerént a' higany, a' nyirkrendszerre hatva különössen, a' nedvek tömegét változtatja el, 's éppen ezen elváltoztatás okozza, hogy az életmüzet a' dühragály által előhozott, vagy hozandó beteges változásoknak ellene munkálkodhasson. — Mit tartsunk a' higany dühellenes erejéről, a' midőn számos kisérletek ezt kétségen kivülinek állitják, mások az ellenkezőt bizonyitják, mig sokan azt akarják velünk elhitetni, hogy az idegrendszerre izgatólag munkálódva, az ebdüh kitörését és lefolyását sietteti? — mi tartsuk meg némüleg a' közép utat, 's használjuk, de csak kétségbeesett esetekben, kissebb nagyobb adagokban, az egyéni alkattól véve a' javallatot, — belsőleg az édes higanyt, külsőleg a' szürke higannyali bekenéseket, milly kiterjedésben, tudni fogja közülünk mindegyik. — Ezen elmondottakon kivül, vannak még sok más szerek, mellyek kissebb nagyobb mértékben érdemesek az ebdüh gyógyitása körül ; az ujjabb időkben nagy hirre kaptak : — a' vizi hidőr (alisma plantago) és a' nyul rekettye (genista tinctoria), továbbá az abrut üröm (artemisia abrotanum), korpafü (lycopodium), ternyő tiszafa (taxus baccata) 's a' t. — Ezen növények majd magányossan, majd ásványokkal, u. m. réz, ólom, mireny, villóval egyetemben ajánltatnak, — azonban a' tapasztalat terén az elsőbbséget a' körösbogarak, Belladonna és Higany készitményei vivták ki, ha bár ezek sem birnak különnemü dühellenes erővel. — A' számtalan összetett szereket, 's bizonyos szabályok alá szoritott szerelési módokat elhallgatom ; mert ösmeretök ugy is haszon nélküli — csak egy időig tartó ezeknek becsök, a' tiszta meggyőződés hamar háttérbe szoritja őket, 's elveti, mint a' rút haszonlesésnek alávaló szüleményit ; — legyen példa a' legujjabban olly nagy lármát ütött Lalichféle kezelésmód, — a' hirlapok telve dicsérettel, 's bámulással a' 14 megharapott ember szerencsés gyógyulásán, — de ez még nem elég biztositék Lalich kezelés módjának tevőleges sikerére, mert

a' mint tudjuk, 15—20 megmart közül egyen tört ki a' valóságos ebdüh, 's ezen egy el is veszett; a' hol az illető orvosnak nem lehetett egyéb szemrehányást tenni, ha csak azt nem, hogy a' Laliehféle kezelésmódhoz igen szigoruan tartotta magát. — 'S igy higgadtabb vérreli megvigyázások után, ezen kezelésmódnak is, csak azon sorsa leend, a' melly sok másokat ért, — elmondandjuk ugyan is róla, hogy egykor alkalmaztatott. —

Ha már most az előadott dühellenes szereket, 's az általok feltételezett szerencsés gyógyulási eseteket szigorúan 's előitélet nélkül közelebbről megvisgáljuk, azon szomorú meggyőződést szerezhetjük magunknak, hogy mind eddig nincs biztos dühellenes szerünk, 's az ebdüh, bizonyos kifejlődési fokra lépve, gyógyithatlan 's halálos. — Azonban ezen körülmény ne csüggesszen el bennünket, söt kétszerezze szorgalmunkat, — mert ha sikerült, a' buja kórt 's más ragályos bajokat különhatásu szerekkel legyőzni, — tápláljon azon édes remény: hogy pontosabb megvigyázások által a' dühragály 's általa feltételezett rettentő betegség természete ismeretének birtokába jutandunk, — 's majd akkor találandunk szert, melly ez állati mérget megsemmisiti, vagy kevésbé veszélyessé teendi — 's ezt annál biztossabban remélhetjük, mert Greve és Roux szerént kutyák 's farkasoknál, a' teljesen kifejlett ebdühet a' természet gyógyereje által képes legyőzni, lessük meg a' természet ezen titkosan müködő erejét, 's áldás követendi fáradozásinkat. —

Általános bánás, és ápolási szabályok dühös embereknél.

1-ör. Fő figyelmet érdemel a' tartózkodási hely; — a' hol lehetséges, hagyjuk meg a' beteget szokott lakásában, övéinek felügyelése és ápolása alatt; kegyetlen, 's embertelen azok bánásmódja, kik csak az ebdühröl gyánus embert is erővel szakasztják el a' természet szent kötelékivel hozzá csatolt szerettitől, barátitól, 's ötet gonosztevöként betömlöczölik, 's elszigetelik minden élö lénytől, hogy maró öntudata mennél hamarébb a' legborzasztóbb kétségbe esést hozhassa elő. — A' szegényebb sorsuaknál az illető hatóságok kötelesek, a' szükséges lakásról gondoskodni. — Legyen ez minden zajtól távol, csak a' legszükségesb butorzattal ellátott, minden fényes tárgyak, 's ezközök, mellyekkel a' beteg dühroham alatt magát, vagy másokat megsérthené, eltávolitassanak. — a' hévmérséklet középszerü legyen, ugy szinte a' világosság.

2-or. Az ápolók legyenek bátor, józan és moralis emberek; sokszor nagy zavarba jöhet az orvos az illyenek keresésével, mert a' félelem mindenkit visszatart az ápolástól, az orvosnak kötelessége meggyözni öket, hogy e' betegség nem ragályos, bizonyos elövigyázat mellett; továbbá a' beteg kigözölgése 's a' levegön általi fertözés lehetlen, — többet tehet e' tekintetben, személyes bátorsága által; az ápolóknak a' teendök felöli tanitása magától értetödik. — Éjjel nappal szükséges a' felvigyázat; tilos olly beszédbe elegyedni a' beteggel, melly csak távulról is gyaníttassa a' közel lévö veszedelmet, — szorgalmasan eltávolittassék minden zaj, ismeretlen emberek, állatok, föképp kutyák, ezek iránt a' legnagyobb ellenszenvvel viseltetnek, — a' lelki nyugalom, mint legszükségesebb, minden lehetö módon fentartassék, — ha, a' mi, fájdalom, ritkán történik, jótékony álom szállná meg öket, fel ne ijesztessének. —

3-or. Mig a' beteg inni képes, adassék neki valamelly savanyósi folyadék, vagy nyákos lágy meleg fözet; ha a' viziszony már beállott, az ivásra öt kénszeritni a' legveszedelmesebb merény, — mert ez annyit tenne, mint legborzasztóbb fájdalmit sokszorozni, és sokszor történt, hogy a' rögtön halál követte; de csak látása is ollyan tárgyaknak, mellyek öt az ivásra emlékeztetik, képes a' legrettentöbb görcsöket elöhozni — 's ezért az orvosi szerek is csak száraz, labdacs vagy por alakban, adassanak. —

4-er. Ha a' dührohamok alatt magoknak vagy másoknak ártani kivánnának, mi csak akkor szokott történni, ha valami módon ingereltetnek: sokszor egy barátságos intés képes öket lecsillapitni, gyakran magok esedeznek az illy szerencsétlenek, hogy kötöztessenek meg, meg kell illyenkor gyözni öket az illy elökészületek szükségtelenségéröl, 's ha csakugyan elkerülhetlen, ezt a' legszelidebb módon, a' nélkül, hogy félelmöket és kinaikat tetézzük, lepedökkel, vagy széles puha kötelékekkel teendjük. —

5-ör. Végre, a' lelki ápolás, e' baj egész lefolytában fö feladata az orvosnak; résztvevöleg, barátilag vigasztalja, 's bátoritsa betegét, mert hiszen van-e szánandóbb, szerencsétlenebb 's ollyan beteg, a' kinek több vigasztalásra volna szüksége? — vég pillanataig, ha öntudatát nem veszti, epedve, 's némü belsö nyugalmat visszatükrözö szemekkel, nézi orvosát, a' kiben központosul minden reménye, 's én nem hiszem, hogy legyen, ki jég-edzedte szivvel, oda tudná hagyni illy siralmas

állapotában betegét, 's nem tenné legszentebb kötelességévé, vég lehelletéig elkövetni mindent, a' mi vigasztalására, megtartására, 's ha ez már lehetetlen, lélekrázó kinainak enyhitésére szükséges. — Az orvosnak kötelessége nem végződik ott, a' hol tudománya az élet fentartására többé mit sem tehet, — mert a' mint már Baco Ferencz helyesen jegyzé meg, tudományunk akkor fogja tökéletessége tetőpontját elérni, hogy ha a' halál távol tartása mellett, képes lesz az elkerülhetlent kevésbé kinossá 's keserüvé tenni — kötelességünk-e ezt ohajtani.

Mondjunk hálát az egyetemes emberiség nevében azon bölcs kormányoknak, kik azon borzasztó kegyetlenségü bánásmódot, melly Frank-, Angol- és Némethonban uralkodottnak mondatik, — az illy szerencsétleneket megfojtani, vagy elvéreztetni csak azért, hogy kinaiktól megmentessenek, 's a' tovább terjedés gátoltassék, — megszüntették. — Ezen előitélet átokként nyomta az orvosokat, de most már, hála a' felvilágosodás, és az ezt hatalmas előmozditóknak, még a' köznép sem tart bennünket ez isteni és emberi törvényekkel meg nem egyező bánásmód felhatalmazott végrehajtó eszközinek. —

És most, minekutánna átnéztük e' legigénytelenebb lapokat, láthatjuk, hogy semmi ujat nem fedeztünk fel; — ezen dicsőség babérjait a' késő utókor tüzendi homlokára, — mi kötelességünk teljesitésének, magasztos érzetében nyugodjunk meg, mert hisz megismertettük mind azokat, a' mellyek tudományunk jelen állásánál, annak határain belől esnek, — ezeket kalaúzul használva, gyakorkodásunk igen sikos utain elégedjünk meg, ha a' szenvedő emberiség áldása követi lépteinket. —

Theses.

1-mo. Hydrophobia non est morbus substantivus, sed solum symptoma rabiei. —

2-do. Rabies canina ad nevroses potius, quam ad morbos inflammatorios referenda. —

3-io. Contagium rabiei natura sua fixum est. —

4-to. Morbi gravissimi, saepe apta directione affectum animi sanari possunt.

5-to. Sola Pathologia Medicum reddit rationalem ac proin :

6-to. Pathologia qua duce orbatus Medicus, empiricus de morbo nihil nisi phoenomena fallacia, de remediis nil nisi nomina novit.

7-to. Empirici et Agyrtae, scandala medicinae rationalis poena a praxi exercenda arcendi essent. —

8-vo. Magnetismus, Homoeo, Hydropathia, detrimento medicinae sunt, si exclusivo colantur modo.

9-no. Digitalis purpurea vi diuretica directa caret, indirecto tamen modo eam exerere potest.

10-mo. Ulcus syphiliticum non est morbus pure topicus, sed reactio morbi universalis.

11-mo. Cataractae, in patria nostra apud rusticos frequentia a vitae genere plurimum dependet.

12-mo. Inter errores maximos medicinae modernae. materialismus primum tenet locum. —
